

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΚΑΙ
ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΑ ΖΑΒΟΠΟΥΛΟΥ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

**Πολιτική και Εκπαιδευτικές
Μεταρρυθμίσεις: από τον Γ. Παπανδρέου
στον Γ. Ράλλη**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2024

Επιβλέπων καθηγητής: Χρήστος Χρηστίδης

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
Κεφάλαιο 1: Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις του 1964	5
1.1. Ν.Δ. 4379/1964 " Περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής Εκπαίδευσης" ..	7
1.2 Λόγος και αντίλογος στον Τύπο και στους κύκλους των εκπαιδευτικών.....	9
1.3. Οι απόψεις του Ευάγγελου Παπανούτσου για τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 1964 και η απάντησή του στους επικριτές της.....	11
1.4. Οι απόψεις των μελών της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών για τη μεταρρύθμιση του 1964.....	13
1.5. Η πτώση της κυβέρνησης Παπανδρέου και επιβολή της Δικτατορίας.....	18
Κεφάλαιο 2: Εκπαιδευτική πολιτική κατά τη δεκαετία του 1970	19
2.1 Μεταπολίτευση	20
2.2 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976	21
2.3 Αντιδράσεις στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976	25
2.4. Λόγος και αντίλογος στον Τύπο.....	29
2.5 Οι Πανελλήνιες Εξετάσεις του 1979	31
2.6 Απόψεις εκπαιδευτικών και κρατικών φορέων για τις Πανελλήνιες Εξετάσεις.....	34
2.7 Η μετά τη μεταρρύθμιση εποχή	38
Κεφάλαιο 3: Εκπαιδευτική πολιτική κατά τη δεκαετία του 1980	40
3.1. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και οι θεσμοί στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1980.....	40
Συμπεράσματα	42
Βιβλιογραφία	46

Εισαγωγή

Μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου 1963, η "Ένωση Κέντρου" με ηγέτη τον Γεώργιο Παπανδρέου ανέλαβε την διακυβέρνηση στη χώρα. Υπό την ηγεσία του Παπανδρέου, η προτεραιότητα της κυβέρνησης ήταν η βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Η δημιουργία νέων πολιτικών πρακτικών και η δωρεάν παιδεία σε όλα τα επίπεδα ήταν στο επίκεντρο των προτάσεών τους. Η κυβέρνηση Παπανδρέου προχώρησε σε μεταρρυθμίσεις, όμως οι πολιτικές αντιξοότητες παρεμπόδισαν την πλήρη εφαρμογή των νόμων περί εκπαίδευσης.

Το Νόμος Ν.Δ. 4379/1964 «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαίδευσης» επέφερε σημαντικές αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας. Ο νόμος αυτός επέτρεψε στους αποφοίτους της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης να εισέλθουν στη δευτεροβάθμια χωρίς εισαγωγικές εξετάσεις και να επιλέξουν μεταξύ γενικής ή τεχνικής εκπαίδευσης. Στο Γενικό και Τεχνικό Γυμνάσιο, δόθηκε έμφαση στην επαγγελματική κατάρτιση, ενώ ιδρύθηκε το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο για την εισαγωγή στα ΑΕΙ.

Στο Λύκειο, εισήχθησαν νέα μαθήματα όπως Φιλοσοφία, Δίκαιο, και Οικονομική Επιστήμη. Οι αλλαγές αυτές αποτέλεσαν απάντηση στην ανάγκη για εκπαιδευτική ανανέωση και δημοκρατικές αρχές, επιδιώκοντας την εξασφάλιση ισότιμης πρόσβασης και κοινωνικής δικαιοσύνης. Επιπλέον, ιδρύθηκε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο για την επίβλεψη του εκπαιδευτικού προσωπικού. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές αντικατοπτρίζουν την προσπάθεια εκσυγχρονισμού και προόδου της εκπαίδευσης στην Ελλάδα τη δεκαετία του '60.

Κατά τη δεκαετία του '60, ο ελληνικός τύπος εστιάζει στα εκπαιδευτικά θέματα. Η Ακαδημία Αθηνών προτείνει μέτρα για τη βελτίωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά υπάρχει διαφωνία μεταξύ ειδικών.

Ο Ε. Παπανούτσος προώθησε μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση το 1964, καλώντας το κοινό να τις υποστηρίξει. Αν και ορισμένοι τις επικρότησαν, υπήρξαν και αντιδράσεις από την αντιπολίτευση και τον κλήρο. Παρουσίασε τις μεταρρυθμίσεις στο βασιλιά, αποσκοπώντας στην επιτυχία τους. Η διακοπή των μεταρρυθμίσεων το 1965 και η

δικτατορία του 1967-1974 έφεραν αναστάτωση και κρίση στο εκπαιδευτικό σύστημα και την κοινωνία.

Οι αρχικές προσπάθειες που έγιναν από τη φιλελεύθερη αστική τάξη για εκδημοκρατισμό και εκσυγχρονισμό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος εκδηλώθηκαν μέσω των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που εφαρμόστηκαν το 1964 και το 1976. Ο μετασχηματισμός του σχολικού προγράμματος σπουδών στην ενσωμάτωση των θετικών επιστημών και η ίδρυση ενός τεχνικού κλάδου για την ευθυγράμμιση του, καθώς και οι κοινωνικές οικονομικές απαιτήσεις ήταν τα καθοριστικά χαρακτηριστικά αυτού του αναμορφωμένου εκπαιδευτικού ιδρύματος.

Ο δρόμος για την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ήταν συνυφασμένος με την υποχρεωτική φοίτηση στο Γυμνάσιο και την ίδρυση τεχνικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αν και η κατάργηση των εξετάσεων στο Γυμνάσιο δίνει σε όλα τα παιδιά τη δυνατότητα να συνεχίσουν τις σπουδές τους, η παρουσία εισαγωγικών εξετάσεων για το Λύκειο τα κατευθύνει προς τις τεχνικές σχολές. Κατά συνέπεια, όσο μειώνεται ο αριθμός των μαθητών στο Λύκειο, αυξάνονται οι πιθανότητες εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ατόμων από όλες τις κοινωνικές τάξεις. Αν και υπήρχαν αντιρρήσεις, αυτές επικεντρώθηκαν κυρίως στην εφαρμογή αυτών των μέτρων και όχι στους στόχους τους. Η διαφωνία αναδύθηκε από τη σφαίρα της διανοήσης και της πολιτικής, ωστόσο δεν κατάφερε να προσφέρει εναλλακτικές προτάσεις. Η ύπαρξη εξετάσεων και ο περιορισμένος αριθμός εισακτέων ήταν μέτρα που έτυχαν ομόφωνης αποδοχής από όλες τις πολιτικές παρατάξεις.

Η συγκεκριμένη εργασία μελετά το πλαίσιο των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και εστιάζει στην εποχή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων τη δεκαετία του 1960 και τη δεκαετία του 1970. Στόχος της εργασίας είναι η ιστορική ανάλυση των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων με την πάροδο των χρόνων και η εξαγωγή συμπεράσματος σχετικά με το αν τελικά η παιδεία μεταρρυθμίστηκε ή απλά «ρυθμίστηκε».

Κεφάλαιο 1: Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις του 1964

Μετά τις εκλογές της 3ης Νοεμβρίου 1963, η «Ένωση Κέντρου» με αρχηγό τον Γεώργιο Παπανδρέου αναδείχθηκε νικήτρια, γεγονός το οποίο οδήγησε στον σχηματισμό νέας κυβέρνησης. Αποδεικνύοντας τη δέσμευσή του για την ενίσχυση της εκπαίδευσης, ο Παπανδρέου ανέλαβε το ρόλο του Υπουργού Παιδείας. Προκειμένου να διασφαλιστεί η ομαλή υλοποίηση της ατζέντας τους, ο Ευάγγελος Παπανούτσος ορίστηκε Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας. Καθώς η κυβέρνηση ήταν μειοψηφική, ο Πρωθυπουργός ανέθεσε στον υπουργό Προεδρίας Γ. Αθανασιάδη Νόβα να διευκολύνει την εγκατάσταση Παπανούτσου στο υπουργείο Παιδείας.(Ψαρρέας, 2022)

Τις επόμενες μέρες αποκαλύφθηκε στις εφημερίδες το Κυβερνητικό Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα, σχολαστικά φιλοτεχνημένο από τον Ε. Παπανούτσο. Ο πρωθυπουργός, τηρώντας τις προεκλογικές του δεσμεύσεις, εισήγαγε ένα επιπλέον στοιχείο στο πρόγραμμα: τη δωρεάν παιδεία σε όλα τα επίπεδα. Ο Ε. Παπανούτσος υποστήριξε ότι το συγκεκριμένο πρόγραμμα είχε υποβληθεί σε ενδελεχή εξέταση, ξεχωρίζοντάς το από άλλες κυβερνητικές πρωτοβουλίες. Η απήχυσή του στο ευρύ κοινό είχε ως αποτέλεσμα μια ηχηρή νίκη της «Ένωσης Κεντρώων» στις επόμενες εκλογές του Φεβρουαρίου 1964. (Ψαρρέας, 2022)

Λόγω των αυξημένων ευθυνών του πρωθυπουργού, ο Παπανούτσος διαχειρίστηκε μόνος του το υπουργείο Παιδείας. Κατά την άποψή του, ήταν απαραίτητο να αποπεμφθεί ο πρόεδρος του Ανώτατου Παιδαγωγικού Συμβουλίου Π. Γεωργούντζος και η ειδική σύμβουλος Νίκη Δενδρινού-Αντωνακάκη, καθώς υποστήριζαν ένα παραδοσιακό εκπαιδευτικό μοντέλο που θα υπονόμευε τις προσπάθειές του. Αρχικά και τα δύο άτομα απέρριψαν την παρατεταμένη άδεια που τους προσφέρθηκε, με αποτέλεσμα την αναστολή τους μετά από εισήγηση του Παπανούτσου προς τον πρωθυπουργό. Η απόφαση αυτή πυροδότησε οργή στην αντιπολίτευση, η οποία τον κατηγορήσε για μεροληψία και εκδικητικό χαρακτήρα. Ο Τύπος, ευθυγραμμισμένος

με την αντιπολίτευση, συγκέντρωσε υποστηρικτές του παραδοσιακού εκπαιδευτικού συστήματος ως απάντηση στην εκκαθάριση. (Ψαρρέας, 2022)

Με βάση τη θερμή υποδοχή που επιφύλαξε το κοινό της Θεσσαλονίκης και της Βέροιας στον Παπανούτσο, όταν τις επισκέφθηκε για να συζητήσει εκπαιδευτικά θέματα, συνάγεται ότι ο κόσμος αγκάλιασε με ενθουσιασμό τις εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες της κυβέρνησης και περίμενε με ανυπομονησία την υλοποίησή τους. Αντίθετα, η αντιπολίτευση αγωνίστηκε να αντιμετωπίσει αυτό το «κύμα» υποστήριξης. Στη συνέχεια, διεξήχθησαν νέες εκλογές τον Φεβρουάριο του 1964, στις οποίες το κόμμα «Ένωση Κέντρου» κέρδισε με το εντυπωσιακό ποσοστό του 53% των ψήφων. Ο υφυπουργός Παιδείας, Λουκής Ακρίτας, διατήρησε τη θέση του, ενώ ο Ευάγγελος Παπανούτσος συνέχισε να υπηρετεί ως Γενικός Γραμματέας Παιδείας. (Ψαρρέας, 2022)

Στην εισαγωγική έκθεση του νομοθετικού διατάγματος 4379/64, ο τελευταίος εμβάθυνε στις προοπτικές του για τις κοινωνικές και εθνικές ανάγκες που επέβαλαν τη μεταρρύθμιση, καθώς και τη φιλοσοφία του μετασχηματισμού. Η έκθεση ΝΔ 4379/64 υπογραμμίζει την πεποίθηση ότι η εκπαίδευση πρέπει να έχει ανθρωπιστικό χαρακτήρα, διαδραματίζοντας ζωτικό ρόλο τόσο στην οικονομική όσο και στην πνευματική πρόοδο του έθνους. Η κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου κατέθεσε στη Βουλή τρεις νομοθετικές προτάσεις. Το 1964 κατατέθηκε το νομοσχέδιο «Περί οργάνωσης και διοίκησης της Γενικής Παιδείας» και ακολούθησαν τα νομοσχέδια «Περί Τεχνικής Εκπαίδευσης» και «Περί ίδρυσης Πανεπιστημίου», το 1965. Δυστυχώς, τα νομοσχέδια αυτά δεν εφαρμόστηκαν, λόγω της παραίτησης της κυβέρνησης τον Ιούλιο του 1965, αν και διατυπώνουν τρεις προτάσεις, οι οποίες αντικατοπτρίζουν τη φιλοσοφία πίσω από το μεταρρυθμιστικό εγχείρημα, ενώ παρέχουν μια εις βάθος ανάλυση του κοινωνικοοικονομικού, πολιτιστικού και εκπαιδευτικού τοπίου της Ελλάδας. (Ψαρρέας, 2022)

1.1. Ν.Δ. 4379/1964 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως»

Σύμφωνα με την έκθεση του συγκεκριμένου νομοσχεδίου, προβλεπόταν ότι οι απόφοιτοι της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορούσαν πλέον να φοιτήσουν στη δευτεροβάθμια χωρίς εισαγωγικές εξετάσεις και να επιλέξουν είτε γενική, είτε τεχνική εκπαίδευση. Στο Γενικό Γυμνάσιο διδάσκονταν κυρίως θεωρητικά μαθήματα, αλλά παρέχονταν και κάποιες επαγγελματικές γνώσεις, ενώ στο Τεχνικό Γυμνάσιο δινόταν έμφαση στην επαγγελματική κατάρτιση, χωρίς όμως να παραλείπεται και το στοιχειώδες θεωρητικό υπόβαθρο. Επίσης καθιερώθηκε η παροχή εκπαίδευσης όλων των τάξεων χωρίς οικονομική επιβάρυνση, συμπεριλαμβανομένης και της σίτισης και των μετακινήσεων σε περίπτωση που μαθητές κατοικούσαν σε απομακρυσμένες περιοχές, καθώς και ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της εννεάχρονης εκπαίδευσης, η καθιέρωση της δημοτικής ως γλώσσας της εκπαίδευσης, ενώ παράλληλα η επιμέλεια των σχολικών βιβλίων ανατέθηκε στον ΟΕΔΒ και η έγκρισή τους από το Υπουργείο Παιδείας. Επιπλέον, αναθεωρήθηκαν οι εκπαιδευτικοί στόχοι της φοίτησης στο Γυμνάσιο, οι οποίοι αφορούσαν στην παροχή θρησκευτικής, αρχαιοελληνικής, φιλοσοφικής και κοινωνικής παιδείας. (Ψαρρέας, 2022)

Το Λύκειο, σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, είχε ως στόχο να εμπλουτίσει περαιτέρω τις γενικές γνώσεις των μαθητών του Γυμνασίου και να εφοδιάσει τους αποφοίτους του με γνώσεις που θα τους προάξουν σε επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών στον ιδιωτικό ή στο δημόσιο τομέα ή σε σχολές του Πανεπιστημίου. Μαζί με το Απολυτήριο Λυκείου, παρεχόταν μετά την ολοκλήρωση φοίτησης στο Λύκειο και το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο, το οποίο απαιτούταν για την εισαγωγή των μαθητών στα ΑΕΙ. (Ψαρρέας, 2022)

Το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο αντικατέστησε τις «εισιτήριες εξετάσεις» στις σχολές του Πανεπιστημίου. Επιπλέον, τα μαθήματα που ορίστηκε ότι θα διδάσκονταν στο Γυμνάσιο συμπεριλάμβαναν τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό, την Ανθρωπολογία και ένα μάθημα που εισήγαγε τους μαθητές στις βασικές αρχές του δημοκρατικού πολιτεύματος. Τα Νέα Ελληνικά διδάσκονταν πιο συστηματικά, ενώ τα Αρχαία Ελληνικά διδάσκονταν μόνο από μετάφραση και τα Λατινικά αφαιρέθηκαν τελείως από το ωρολόγιο πρόγραμμα. (Μητροσύλη, 2013)

Στο Λύκειο αποφασίστηκε να διδάσκονται και νέα μαθήματα : «Στοιχεία Φιλοσοφίας, Δικαίου, Οικονομικής Επιστήμης και Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία.» Τα μαθήματα χωρίζονταν σε γενικής παιδείας που ήταν ίδια για όλους τους μαθητές και σε προαιρετικά, «κατ' επιλογήν» : «Λατινικά, Γραμμικό Σχέδιο, Ελεύθερο Σχέδιο.» Για την εισαγωγή στο Πανεπιστήμιο, συμψηφιζόταν ο βαθμός της Β' και της Γ' Λυκείου των υποψηφίων μαζί με την επίδοσή τους στο Ακαδημαϊκό Απολυτήριο. Ακόμη, υπήρξε μέριμνα για την αρτιότερη κατάρτιση των ίδιων των εκπαιδευτικών για την εξασφάλιση της ποιότητας του έργου τους. (Μητροσύλη, 2013)

Αξιοσημείωτη είναι επίσης και η ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου την ίδια περίοδο. Το τελευταίο αποτέλεσε έναν αυτόνομο θεσμό με βασικές αρμοδιότητες την εξέταση εκπαιδευτικών θεμάτων μέσω ακαδημαϊκών ερευνών, η παρακολούθηση της λειτουργίας των σχολείων σε όλα τα επίπεδα και η επιμελημένη εκπαίδευση του εκπαιδευτικού προσωπικού στο δημόσιο σύστημα εκπαίδευσης. Στο Ινστιτούτο αυτό συναθροίστηκαν οι πλέον ικανοί επιστήμονες και οι ειδικοί σε θέματα διοίκησης. (Μητροσύλη, 2013)

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που συντελέστηκε το 1964 ήταν αποτέλεσμα της συλλειτουργίας πολλών παραγόντων. Οι γενικότερες αλλαγές σε όλα τα επίπεδα και το αίτημα της προοδευτικής μερίδας της κοινωνίας για «δικαιοσύνη, ισότητα και εκδημοκρατισμό των δομών» υπήρξαν οι βασικότεροι από αυτούς τους παράγοντες. Ήταν πλέον σαφές ότι μόνο μέσω της εκπαίδευσης θα μπορούσε η Ελλάδα να εκσυγχρονιστεί και να βελτιωθεί στον οικονομικό και στον πνευματικό τομέα, όπως δηλώνεται στην έκθεση του Ν.Δ 4379/64. Η τεχνική κατάρτιση αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της προσπάθειας αυτής. Όπως αναφέρει και ο μελετητής Ψαρρέας, το 1964 εφαρμόστηκε ένα «φιλελεύθερο μοντέλο εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης», καθώς τα μέλη της κυβέρνησης που ήταν αρμόδια για τη διαμόρφωση και την εφαρμογή του δήλωσαν ότι , μέσω των αλλαγών αυτών στην εκπαίδευση, στόχευαν στον «εκδημοκρατισμό, στην παροχή ίσων ευκαιριών, στην επίτευξη κοινωνικής δικαιοσύνης και στην αξιοκρατία». Με δεδομένες τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αλλαγές που συνέβησαν στην Ελλάδα από το 1961, κατέστησαν αναγκαίες και τις αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο έπρεπε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της εποχής. (Ψαρρέας, 2022)

Μια νέα προσπάθεια ξεκινά τον 20ο αιώνα για να αλλάξει την παλιά φιλοσοφία της παιδείας, να αποτρέψει το συντηρητισμό και την εμμονή με τον αρχαίο πολιτισμό, το παρωχημένο και την πειθαρχία που επικράτησαν μετά την ξένη κυριαρχία. Το 1961, η χώρα συνδέεται με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, αλλάζοντας το κοινωνικοοικονομικό τοπίο και επιβάλλοντας την ανάγκη για οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Έτσι, η εκπαίδευση πρέπει να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα, παρέχοντας τις απαραίτητες γνώσεις για την παραγωγή. Η ανάγκη για οικονομικό εκσυγχρονισμό της περιφέρειας απαιτεί επίσης την ανανέωση της εκπαίδευσης, μια παλιά απαίτηση που παρέμεινε ανικανοποίητη. Τα νέα εκπαιδευτικά μέτρα του 1964 εφαρμόστηκαν από την πιο προοδευτική μερίδα της κοινωνίας, που αναγνωρίζουν την ανάγκη για αλλαγές και επιδιώκουν την έκφραση της πολιτικής ιδεολογίας τους, αλλά και τη συμμετοχή στην άσκηση εξουσίας, συνεργαζόμενα με μέρος της μικροαστικής, της αγροτικής και της εργατικής τάξης. Αυτή η ίδια μερίδα της κοινωνίας είχε προσπαθήσει να προκαλέσουν αλλαγές το 1913, το 1917 και το 1929, αλλά χωρίς τελική επιτυχία λόγω της αντίστασης των συντηρητικών. Οι αλλαγές στον τομέα της εκπαίδευσης αποτελούν μια προσπάθεια ανανέωσης της παιδείας, ενώ ο τομέας της παραγωγής ζητά πλέον εργάτες που προέρχονται από διαφορετικές εκπαιδευτικές βαθμίδες. Με τη δημιουργία «τεχνικοεπαγγελματικών» σχολείων, ανοίγεται ένα νέο μονοπάτι στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας. Μετά τη βασική εκπαίδευση, οι μαθητές έχουν την επιλογή μεταξύ γενικής και «τεχνικοεπαγγελματικής» εκπαίδευσης, καθιστώντας το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα συμβατό με αντίστοιχα συστήματα σε κεντρικές πόλεις. (Ψαρρέας, 2022)

1.2 Λόγος και αντίλογος στον Τύπο και στους κύκλους των εκπαιδευτικών

Από το 1964 έως το 1965, ο Τύπος αφιέρωσε σημαντική κάλυψη σε εκπαιδευτικά θέματα. Ειδικοί και πολιτικοί συνέβαλαν στις στήλες των εφημερίδων, προσφέροντας τις γνώσεις τους για τις εκπαιδευτικές προκλήσεις της εποχής. Αυτές οι συζητήσεις ήταν συνυφασμένες με συζητήσεις για εθνικά και παγκόσμια γεγονότα, παρέχοντας μια ολοκληρωμένη προοπτική. Τα άτομα που συμμετείχαν μοιράστηκαν τις προσωπικές τους απόψεις ή αντιπροσώπευαν τους συγκεκριμένους τομείς με τους οποίους συνδέονταν. (Χατζόπουλος, 1976)

Μετά τη σύγκλησή της, η ειδική επιτροπή της Ακαδημίας Αθηνών προχώρησε σε σειρά μέτρων που αφορούσαν την τριτοβάθμια εκπαίδευση, τα οποία δημοσιεύει η *Καθημερινή*. Τα μέτρα αυτά αφορούν τα κριτήρια εισαγωγής αποφοίτων τεχνικών σχολών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τόσο αυτών που έχουν δώσει εξετάσεις όσο και εκείνων που δεν έχουν δώσει εξετάσεις. Επιπλέον, περιγράφουν τη διαδικασία εισαγωγής για αποφοίτους τετραετούς λυκείου με βάση τον τομέα σπουδών που έχουν επιλέξει. Η εφαρμογή αυτών των μέτρων υποστηρίζεται ότι θα οδηγήσει σε αύξηση του αριθμού των φοιτητών, ωθώντας την επιτροπή να προτείνει την ίδρυση νέων πανεπιστημίων σε μικρότερες πόλεις αντί για μεγάλα αστικά κέντρα, διπλασιάζοντας ουσιαστικά την ικανότητα των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Επιπλέον, η επιτροπή συνιστούσε στο κράτος να εμπλακεί σε έγκαιρο σχεδιασμό για να διασφαλίσει ότι οι ανερχόμενοι επιστήμονες μπορούν να βρουν ευκαιρίες απασχόλησης εκτός αστικών περιοχών, διευκολύνοντας έτσι την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Θεωρούταν ότι τα μέτρα αυτά θα συνέβαλαν και στη μείωση της μετανάστευσης των φοιτητών για σπουδές στο εξωτερικό. (Χατζόπουλος, 1976)

Ο Επίτιμος Διευθυντής Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης Κ. Παπαπάνος εξέφρασε τη διαφωνία του με την πρόταση της Ακαδημίας Αθηνών. Σύμφωνα με τον ίδιο, η ίδρυση νέων τμημάτων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν θα έπρεπε να στοχεύει αποκλειστικά στη φιλοξενία αποφοίτων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά θα έπρεπε να δώσει προτεραιότητα στην ολοκληρωμένη επιστημονική κατάρτιση των μαθητών. Κατά την άποψή του, σκοπός των εισαγωγικών εξετάσεων ήταν η επιλογή των ικανότερων ατόμων που μπορούσαν να λάβουν εκπαίδευση στα Α.Ε.Ι. Το κράτος συμεριζόταν αυτήν την προοπτική, καθώς είχε την ευθύνη να διασφαλίσει ότι οι νέοι δεν θα έμεναν χωρίς ευκαιρίες να ακολουθήσουν την τριτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά μάλλον να τους εντοπίσει και να τους επιλέξει σε πρώιμο στάδιο. Ο Παπαπάνος υποστήριζε ότι ο αριθμός των εισακτέων έπρεπε να καθορίζεται βάσει κοινωνικών συμφερόντων και όχι ατομικών προτιμήσεων. Αυτό σημαίνει ότι ο αριθμός των εισακτέων θα έπρεπε να καθοριστεί σε σχέση με το επιστημονικό δυναμικό της χώρας και τις ανάγκες της πρωτογενούς παραγωγής, προκειμένου να προωθηθεί η πρόοδος και η ανάπτυξη, ιδιαίτερα καθώς η χώρα εισήλθε στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (Χατζόπουλος, 1976).

Ο καθηγητής Μ. Δρεττάκης, από την Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών, ήταν τακτικός συνεργάτης του *Βήματος* και τα άρθρα του έχουν ως επίκεντρο το θέμα της εκπαίδευσης και των εξετάσεων. Σύμφωνα με τον ίδιο, το τότε

σύστημα εισαγωγικών εξετάσεων για τα γενικά και τεχνικά λύκεια είχε ως δυσάρεστη συνέπεια τον αποκλεισμό πολλών μαθητών από την παρακολούθηση περαιτέρω σπουδών. Κοιτάζοντας το μέλλον, θεωρούσε ότι αυτές οι εξετάσεις θα γίνονταν όλο και πιο απαραίτητες, καθώς περισσότεροι απόφοιτοι λυκείου θα αναζητούσαν εισαγωγή στην τεχνική εκπαίδευση, η οποία προσέφερε καλύτερες ευκαιρίες σταδιοδρομίας. Ωστόσο, ο καθηγητής Δρεττάκης πίστευε ότι ούτε οι εισαγωγικές ούτε οι Πανελλαδικές εξετάσεις αντιμετώπιζαν το υποκείμενο ζήτημα των φροντιστηρίων και μάλιστα επιδείνωναν το πρόβλημα. Το κλειδί για την επίλυση αυτού βρισκόταν στη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης που παρεχόταν στα λύκεια, ακόμη και αν αυτό σήμαινε αύξηση του κόστους. Τελικά, υποστήριζε ότι οι προκλήσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα ήταν αλληλένδετες με ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα και η προσαρμογή στους μεταβαλλόμενους καιρούς δεν ήταν εύκολη υπόθεση (Δρεττάκης, 1976).

1.3. Οι απόψεις του Ευάγγελου Παπανούτσου για τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 1964 και η απάντησή του στους επικριτές της

Ο Ε. Παπανούτσος ζήτησε από το ευρύ κοινό να τηρήσει μία μετριοπαθή στάση απέναντι στις μεταρρυθμίσεις και τόνισε ότι οι τελευταίες δεν θα έπρεπε να θεωρηθούν ως αιτία πολιτικής ή προσωπικής έριδας, αλλά ως μέσο ανανέωσης τόσο της παιδείας της χώρας, όσο και άλλων τομέων. Οι πολίτες επικρότησαν τις εκπαιδευτικές αλλαγές του 1964, ωστόσο η μεταρρύθμιση κατακρίθηκε από πολλούς και κυρίως από την αντιπολίτευση. Τόσο μία μερίδα του Τύπου, όσο και τα μέλη της Εκκλησίας καταδίκασαν επίσης τις μεταρρυθμίσεις του Παπανούτσου, με την Ιερά Σύνοδο να προβάλλει τις εντονότερες αντιδράσεις. Τέλος, ο Παπανούτσος συσκέφθηκε με το βασιλιά Κωνσταντίνο για να του παρουσιάσει τις αλλαγές που επρόκειτο να γίνουν μέσω της μεταρρύθμισης και εκείνος συναίνεσε σε όλα σχεδόν τα σημεία της, με εξαίρεση την εξίσωση της καθαρεύουσας με την ομιλούμενη γλώσσα. Ο Παπανούτσος επιχείρησε κατά βάση να κατοχυρώσει τη σύμφωνη γνώμη και την έγκριση όσων σχετίζονταν με τα εκπαιδευτικά θέματα και για αυτό πραγματοποίησε δημόσιες ομιλίες και δημοσίευσε άρθρα στα οποία υποστήριζε τις θέσεις του. Είναι γεγονός ότι η

μεταρρύθμιση επρόκειτο να φέρει μεγάλη αλλαγή στο εκπαιδευτικό τοπίο της χώρας και είχε ως στόχο την πρόοδο και τον εκσυγχρονισμό του κράτους. Αν και οι επικρίσεις εναντίο της μεταρρύθμισης υπήρξαν έντονες, ο Παπανούτσος θεωρούσε ότι κινούνταν προς τη σωστή κατεύθυνση και δήλωνε την ευχαρίστησή του για τις μεγάλες αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν το 1964. (Ψαρρέας, 2022)

Η μεταρρύθμιση αντιμετώπισε επικρίσεις και αντιδράσεις ακόμα και πριν από τη δημοσίευσή της. Ο Παπανούτσος περιέγραψε την πρωτοφανή βία, το μίσος και την έλλειψη εμπιστοσύνης που αντιμετώπισε από την αντιπολίτευση. Μετά την ανάρτησή της στον Τύπο, ο λαός φάνηκε να αποδέχεται τα προτεινόμενα μέτρα με χαρά και ελπίδα. Ωστόσο, οργή εκφράστηκε όχι μόνο από τους συντάκτες των εφημερίδων, αλλά και από πολλούς ακαδημαϊκούς και κληρικούς. Εφημερίδες της αντιπολίτευσης όπως η "*Καθημερινή*", η "*Βραδυνή*", η "*Εστία*", η "*Ακρόπολη*", η "*Ημέρα*" και η "*Ελληνικός Βορράς*" χαρακτήρισαν τη μεταρρύθμιση ως «ανίερη» και «αντεθνική». (Ψαρρέας, 2022)

Κατά τη διάρκεια μίας βουλευτικής συζήτησης, παρά τις διαβεβαιώσεις του Κωνσταντίνου Τσάτσου, το κλίμα ήταν εχθρικό. Οι βουλευτές της αντιπολίτευσης επιτέθηκαν στα νέα εκπαιδευτικά μέτρα που εισηγήθηκε η κυβέρνηση, ισχυριζόμενοι ότι, εάν εφαρμοστούν οι μεταρρυθμίσεις, η εθνική παράδοση θα διακοπεί και η χώρα θα «εκβαρβαρωθεί». Ο Παπανούτσος χαρακτηρίστηκε ως «διαβολικό πρόσωπο που θα καταστρέψει τα θεμέλια της πατρίδας, της θρησκείας και της οικογένειας». (Ψαρρέας, 2022)

Στα «Απομνημονεύματά» του, ο Παπανούτσος αναφέρει τα εμπόδια που αντιμετώπισε λόγω των ανυπόστατων κατηγοριών που δέχθηκε από όσους εχθρεύονταν τις αλλαγές που επιθυμούσε να φέρει, εκφράζοντας δυσαρέσκεια, κυρίως επειδή ορισμένοι από αυτούς βρίσκονταν στους κόλπους της κυβέρνησης. Τόνισε επίσης την πίεση που του ασκήθηκε από βουλευτές του κόμματός του να υποστηρίξει προαγωγές και μεταθέσεις «δικών τους ανθρώπων» και την παρέμβασή τους στο νομοθετικό έργο της κυβέρνησης αντίθετα προς τα κυβερνητικά σχέδια. (Ψαρρέας, 2022)

Κατά τη διάρκεια άλλης βουλευτικής συζήτησης, ενώ η αντιπολίτευση προσπαθούσε να υπονομεύσει τη μεταρρύθμιση, ο βουλευτής της κυβέρνησης Σταύρος Νικολαΐδης πρότεινε μια τροπολογία, η οποία θα έθετε σε εφαρμογή ένα μοντέλο οργάνωσης που δεν ήταν σύμφωνο με τους σχεδιασμούς της κυβέρνησης. Σε άλλη περίπτωση, ο

βουλευτής της κυβέρνησης Αθανάσιος Ρουσόπουλος τάχθηκε ενάντια σε ένα νέο νομοσχέδιο για την Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση, υποστηρίζοντας μια «συνδικαλιστική οργάνωση» που είχε συμφέρον από το να ακυρωθεί το εν λόγω νομοσχέδιο. (Ψαρρέας, 2022)

Ο Παπανούτσος τονίζει επιπλέον ότι από την Πέμπτη τάξη, η νομοθεσία επισημαίνει ότι τα χριστιανικά κείμενα θα πρέπει να διαβάζονται στην αρχική τους μορφή και όχι από μετάφραση, όπως επίσης και ότι η αρχαία ελληνική και η λατινική γλώσσα δεν ακυρώνονται, αλλά διανθίζεται περαιτέρω με τη διδασκαλία περισσότερων έργων στις τρεις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου, όπου μέχρι τότε διδάσκονταν μόνο μερικές σελίδες από έργα διάφορων συγγραφέων. Φυσικά, αν και διδάσκονται περισσότερα κείμενα, η γλώσσα παραμένει δημοτική και όχι αρχαία ελληνική, αλλά αυτό δεν συνεπάγεται άρση της διδασκαλίας της γλώσσας αυτής. Μέσω του λόγου του Υφυπουργού Παιδείας, Λουκή Ακρίτα, αυξήθηκαν οι ώρες διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών στο Λύκειο, και αυτό το μάθημα περιέχεται σε όλους τους τύπους Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου, ακόμα και στο Πολυτεχνείο. Σε απάντηση στις καταγγελίες του Κωνσταντίνου Γεωργούλη ότι στην Ελλάδα η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση αποτελεί "εφεύρεση", ο Παπανούτσος αντιδρά λέγοντας ότι σε όλες τις χώρες της Δύσης, τα συγγράμματα των αρχαίων Ελλήνων διδάσκονται από μεταφρασμένο κείμενο, στοιχείο το οποίο διαφαίνεται από την παρατήρηση των αναλυτικών προγραμμάτων αυτών των χωρών. (Ψαρρέας, 2022)

1.4. Οι απόψεις των μελών της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών για τη μεταρρύθμιση του 1964.

Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών αντιμετωπίζει με θέρμη και αισιόδοξη διάθεση τα μέτρα της κυβέρνησης σχετικά με την εκπαίδευση, θεωρώντας τη χορήγηση χρημάτων από τον κρατικό προϋπολογισμό για την εκπαίδευση ως «επαναστατική» προσέγγιση. Επισημαίνει όμως ότι η αλλαγή αυτή εντάσσεται σε μια σειρά μεταρρυθμίσεων που δεν αντιμετωπίζουν τις ουσιαστικές ανάγκες του εκπαιδευτικού συστήματος. Κρίνει ότι θα πρέπει υπάρξει μέριμνα για την αναβάθμιση

της ποιότητας της εκπαίδευσης και όχι απλά για τις μεταρρυθμίσεις που μπορεί να υπονομεύσουν τα Κλασικά Γράμματα. Ανησυχεί για το γεγονός ότι οι νέες μεταρρυθμίσεις μπορεί να δώσουν τη λανθασμένη εντύπωση ότι το πρόβλημα δεν είναι οι πραγματικές ελλείψεις του εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά η ανυπαρξία ίδιου του συστήματος. Επομένως, η Σχολή εκφράζει αμφιβολίες για την επιτυχία αυτής της προσέγγισης και προειδοποιεί για τους κινδύνους μιας τέτοιας πολιτικής. Συνοψίζοντας, επισημαίνει την ανάγκη για συνολική αναθεώρηση του εκπαιδευτικού συστήματος που θα εστιάζει στη βελτίωση της ποιότητας και την κάλυψη των ελλείψεων που υφίστανται. (Ψαρρέας, 2022)

Η Σχολή, αναλύοντας τα προτεινόμενα μέτρα, αντιτίθεται σθεναρά σε πολλά από αυτά, θεωρώντας τα επικίνδυνα για την ελληνική εκπαίδευση. Εκφράζει την άποψη ότι η Μέση Εκπαίδευση αποτελεί τη βάση της Παιδείας, καθώς παρέχει τις βασικές γνώσεις που απαιτούνται στην καθημερινή ζωή. Επισημαίνει επίσης ότι η βαθμίδα αυτή της εκπαίδευσης θα έπρεπε να μεταλαμπαδεύει στους μαθητές ήθη και αξίες, με στόχο την πνευματική ολοκλήρωσή τους, στόχος που δε μπορεί να επιτευχθεί από την αποκλειστική παροχή τεχνικής κατάρτισης. (Ψαρρέας, 2022)

Η Σχολή αντιτίθεται στη διαίρεση του εξατάξιου Γυμνασίου σε δύο κύκλους, θεωρώντας τον δεύτερο κύκλο ανίκανο να εκπληρώσει τους εκπαιδευτικούς στόχους του και τον πρώτο απλώς ως ένα ανώτερο Δημοτικό Σχολείο. Εκφράζει ανησυχίες για την κατάργηση των Λατινικών και τη διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών από μετάφραση, θεωρώντας ότι αυτό στερεί από το Γυμνάσιο τον ανθρωπιστικό του προσανατολισμό. Επίσης, αντιτίθεται στον περιορισμό της Μέσης Εκπαίδευσης στο μισό, θεωρώντας τον ως περιορισμό του πνευματικού ορίζοντα των Ελλήνων. Ταυτόχρονα, εκφράζει φόβους ότι η περιορισμένη Μέση Εκπαίδευση μπορεί να οδηγήσει σε αποτυχία του εκπαιδευτικού συστήματος και στην επικράτηση της ιδιωτικών εκπαιδευτικών φορέων στη χώρα. (Ψαρρέας, 2022)

Η Φιλοσοφική Σχολή διαφωνεί επίσης με την δημιουργία του Εκπαιδευτικού Ινστιτούτου, το οποίο, ως θεσμός πανεπιστημιακού βεληνεκούς, επρόκειτο να αναλάβει την υποστήριξη του έργου της Εθνικής Παιδείας σε όλους τους τομείς. Αυτή η εξέλιξη θεωρείται υπονόμευση του ρόλου της Σχολής και ευρύτερα για την Ανώτατη Εκπαίδευση, επειδή αφαιρείται από αυτήν η αρμοδιότητα της παροχής υποστήριξης στους εκπαιδευτές της μέσης εκπαίδευσης. Η συνολική οργάνωση της εθνικής

εκπαίδευσης δόθηκε ως αρμοδιότητα στο Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο που αποτελεί, κατά τη γνώμη της Σχολής, μια Παιδαγωγική Ακαδημία υψηλότερου επιπέδου. (Ψαρρέας, 2022)

Πιο λεπτομερώς, η Σχολή θεωρεί ότι μειώνονται οι αρμοδιότητες της Φιλοσοφικής Σχολής όσον αφορά την υποστήριξη των καθηγητών της Μέσης Εκπαίδευσης και συνιστά μια ανώτερη Παιδαγωγική Ακαδημία που θα καθοδηγεί την εκπαίδευση. Η έννοια του Πανεπιστημίου υποτιμάται, όταν Θεωρία και Διοίκηση συγχωνεύονται σε ένα ίδρυμα και ελαττώνεται η ελευθερία της επιστήμης και οι τα προαπαιτούμενα των συγγραμμάτων που εφαρμόζονται διεθνώς υπό την πανεπιστημιακή εποπτεία. Τέλος, προβλέπει μια προσπάθεια διεύρυνση της Στοιχειώδους εις βάρος της Μέσης Εκπαίδευσης και θεωρεί ως επιπρόσθετη υποχρέωση την σε ακόμα τρεις τάξεις ανώτερου επιπέδου βασικής εκπαίδευσης για τους μαθητές που προορίζονται για τη μέση εκπαίδευση. Προτείνει τη δημιουργία υψηλότερου επιπέδου σχολείων «λαϊκής εκπαίδευσης» με πρακτική κατάρτιση, στα οποία θα φοιτούν οι ενδιαφερόμενοι μετά την Πέμπτη δημοτικού. Επίσης, η Σχολή θεωρεί λανθασμένο το γεγονός ότι η επιμόρφωση των στελεχών της Μέσης Εκπαίδευσης δίνεται ως αρμοδιότητα στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, γιατί έτσι περιορίζεται μόνο στην παροχή γνώσεων και δεξιοτήτων σχετικά με την παιδαγωγική και όχι, όπως είναι το ορθό, στην επιστημονική επιμόρφωση των καθηγητών. Είναι απαραίτητη ο εκπαιδευτικός να αποκτήσει δεξιότητες που σχετίζονται με την εκπαιδευτική πράξη, αλλά λόγω της ραγδαίας προόδου της επιστήμης, πρέπει να επικεντρωθεί η προσπάθεια περισσότερο στο επιστημονικό κομμάτι από ό,τι στο παιδαγωγικό. Οι καθηγητές των Γυμνασίων πρέπει να καταρτίζονται πάνω σε θέματα που αφορούν μόνο τον επιστημονικού τους κλάδο. Αυτό το έργο μπορεί να υλοποιηθεί μόνο στις δυο Πανεπιστημιακές Σχολές, οι οποίες θα ήταν ωφέλιμο να γίνουν περισσότερες. Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο θεωρήθηκε ότι ήταν πιθανό «να απομακρύνει τους καθηγητές από την επιστήμη τους». Στην αναφορά της Σχολής, υπολογίζεται ότι η εκπαίδευση θα χάσει τον ελεύθερο χαρακτήρα της και οι πανεπιστημιακές σχολές θα υποβιβαστούν σε θεσμό κατάρτισης των εκπαιδευτικών. Σε εθνικό επίπεδο, θα υπονομευτεί ο ρόλος των Γυμνασίων και κάθε εκπαιδευτικής βαθμίδας. (Ψαρρέας, 2022)

Ως συνέχεια των διαφωνιών της, η Σχολή αναρωτιέται πώς είναι εφικτό να στοχεύουμε στη βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ δαπανάται λίγη προσπάθεια για την επιμόρφωση, η οποία δεν είναι ολοκληρωμένη και επομένως επανδρώνει τα Γυμνάσια με ημιμαθές προσωπικό. Εκφράζει επίσης αβεβαιότητα για το εάν ο εκσυγχρονισμός και η βελτίωση του επιπέδου της εκπαίδευσης και του πολιτισμού θα υλοποιηθεί με την κατάργηση των Λατινικών, τον περιορισμό των Αρχαίων Ελληνικών στις τρεις ανώτερες τάξεις του Γυμνασίου, τη διδασκαλία τους από μεταφρασμένα κείμενα στις τρεις πρώτες τάξεις και τη δημοτική να είναι πλέον ισάξια με την καθαρεύουσα. (Ψαρρέας, 2022)

Η Σχολή δεν μπορεί να δεχτεί ότι ένας θεσμός όπου τα Αρχαία Ελληνικά διδάσκονται μέσω μετάφρασης και τα Λατινικά καταργούνται προάγει το ανθρωπιστικό πνεύμα, ιδίως σε μία χρονική περίοδο κατά την οποία η Ελλάδα επιδιώκει την πρόοδο, ώστε να κινείται παράλληλα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Προβάλλει ως επιχείρημα μια σωκρατική ερμηνεία που υποστηρίζει ότι στη μετάφραση λείπει η «*θεία μοίρα*, που προσδίδει στο πρωτότυπο κείμενο την εκπαιδευτική του αξία». Ο αναγνώστης, μελετώντας τα Ομηρικά Έπη, δεν αποκτά καμία τέχνη, ούτε μαντικές ικανότητες ή αλγεβρικές γνώσεις, αλλά ελκύεται από τη "θεία μοίρα" που περιέχεται σε αυτά. Αυτή η "θεία μοίρα" δεν μεταφράζεται, καθώς η μετάφραση είναι τρίτη και επαναλαμβανόμενη μίμηση. (Ψαρρέας, 2022)

Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών παραθέτει επιπλέον διαφωνίες για το γλωσσικό ζήτημα και τάσσεται εναντίον της εξομοίωσης της Καθαρεύουσας με τη Δημοτική. Θεωρήθηκε ότι, εάν διδάσκονται και οι δύο γλώσσες, επειδή στη μέση εκπαίδευση επιτρέπεται η χρήση της Δημοτικής και η Καθαρεύουσα είναι υποχρεωτική, οι μαθητές δεν θα αφιερώσουν αρκετό χρόνο και προσπάθεια στην εκμάθηση της Καθαρεύουσας, πιστεύοντας ότι είναι περιττή και θα αδιαφορήσουν έτσι για την πνευματική τους παρακαταθήκη. Τέλος, επισημαίνει το ότι η γνώση της Καθαρεύουσας είναι απαραίτητη, καθώς αποτελεί ρίζα της ελληνικής γλώσσας, χωρίς την οποία δεν θα διαμορφωνόταν ποτέ η Δημοτική. (Μητροσύλη, 2013)

Η Φιλοσοφική Σχολή επιπλέον υπογραμμίζει ότι η αναβάθμιση της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης θα είναι εποικοδομητική μόνο εφόσον δεν αποτελέσει τροχοπέδη στη λειτουργία της Δευτεροβάθμιας. Προτείνει επίσης την αναβάθμιση της εκπαίδευσης με την ανάπτυξη των "δυνατοτήτων μορφώσεως" των μαθητών στη Δευτεροβάθμια

Εκπαίδευση, ακολουθώντας τα πρότυπα των δυτικών χωρών, όπου οι μαθητές παρακολουθούν το σύνολο των μαθημάτων που θέλουν. Οι μαθητές δεν είναι υποχρεωμένοι να ακολουθήσουν το δεύτερο επίπεδο της Βασικής Παιδείας. Οι αρμόδιοι φορείς εκπαίδευσης μπορούν να ιδρύσουν σχολεία «λαϊκής εκπαίδευσης» με επιλεγόμενα μαθήματα που σχετίζονται με την τεχνική κατάρτιση, τα οποία θα παρακολουθούν όσοι επιλέγουν να μη συνεχίσουν τη φοίτησή τους στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Τουλάχιστον ένα κλασικό Γυμνάσιο θα πρέπει να ιδρυθεί στην πρωτεύουσα κάθε νομού, για μια χώρα που μετέδωσε τα φώτα του πολιτισμού σε άλλους λαούς. (Μητροσύλη, 2013)

Καταλήγοντας, είναι υποχρέωση του κράτους να καθορίσει πού και πόσα σχολεία θα ιδρύσει και δεν μπορεί να τυποποιήσει την εκπαίδευση αποκλείοντας την παροχή θεμελιωδών στοιχείων του πολιτισμού, καθώς αυτό περιορίζει τους πνευματικούς ορίζοντες των μαθητών. Δεν διακρίνει τον λόγο για την κατάργηση των κλασικών σχολείων στην Ελλάδα όταν σήμερα υπάρχουν διάφοροι τύποι κλασικών Γυμνασίων, περισσότερο ή λιγότερο καθαροί. (Μητροσύλη, 2013)

Ο Ευάγγελος Παπανούτσος ζητά χρόνο, ώστε να τεθούν σε εφαρμογή τα εκπαιδευτικά μέτρα που εισηγήθηκε και να διαπιστωθεί η αποτελεσματικότητά τους. Εκφράζει τη σιγουριά του ότι όλοι οι εμπλεκόμενοι, είτε όσοι εργάστηκαν για αυτά, είτε όσοι απλώς τα είδαν να εφαρμόζονται, οι οποίοι υποστήριξαν τη μεταρρύθμιση, θα νιώσουν περηφάνια που την είχαν ζήσει. (Ψαρρέας, 2022)

Αντιμετωπίζοντας όσους τον κατέκριναν και αυτούς που αμφισβητούν την ανάγκη για εκπαιδευτικές αλλαγές, ο Παπανούτσος αποκρίνεται ότι η εκπαιδευτική διαδικασία είναι κάτι το δυναμικό που εξελίσσεται συνεχώς και δεν γίνεται να παραμείνει αμετάβλητη. Μέσω της παιδείας, κάθε γενιά αποκτά τα απαραίτητα εφόδια για να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο, να αναλάβει την ηγεσία της Ελλάδας και να την καθοδηγήσει επιτυχώς προς το μέλλον. Ωστόσο, οι συνθήκες ζωής αλλάζουν, γεγονός το οποίο επιφέρει συνέπειες: οι νέοι, με το πέρας της εφηβικής τους ηλικίας, καλούνται να λύσουν κάθε φορά άλλα ζητήματα σε σχέση με εκείνα που είχαν να διευθετήσουν οι προηγούμενες από αυτούς γενιές. Αυτό ήταν πάντα έτσι και θα συνεχίσει, και αυτό γίνεται φανερό αν μελετήσουμε συγκριτικά διαφορετικές χρονικές περιόδους. Επομένως, το τωρινό εκπαιδευτικό σύστημα προετοιμάζει τους πολίτες που

θα ζήσουν τα επόμενα περίπου δεκαπέντε χρόνια, όταν θα αναλάβουν τη διαχείριση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής. (Ψαρρέας, 2022)

Σχετικά με την ανθρωπιστική εκπαίδευση, ο Παπανούτσος επισημαίνει ότι ο πολίτης της Ελληνικής Δημοκρατίας είναι απαραίτητο, άσχετα με το είδος της εργασίας του, να διαθέτει ικανότητα σκέψης και να ξέρει την ιστορία του. Επίσης, να αντιμετωπίζει τον άνθρωπο από τις προθέσεις και τις πράξεις του ως σκοπό και όχι ως μέσο, καθώς, όπως διατύπωσε ο ίδιος, «δεν υπάρχει υψηλότερος σκοπός από τον ίδιο τον άνθρωπο». Η ελληνική γλώσσα είναι αυτή που χρησιμοποιούν και αντιλαμβάνονται οι πολίτες της χώρας, ο τρόπος με τον οποίο εκφράστηκαν και διασώθηκαν τα υψηλά συγγράμματα της ποίησης και της λογοτεχνίας. Η δημόσια και άνευ διδάκτρων παιδεία είναι επιβεβλημένη, ώστε να έχουν τη δυνατότητα όλοι οι μαθητές, ανεξαρτήτως οικονομικής κατάστασης, να λάβουν την κατάλληλη παιδεία και να γίνουν αυτάρκειες, χειραφετημένοι πολίτες του αύριο. (Ψαρρέας, 2022)

1.5. Η πτώση της κυβέρνησης Παπανδρέου και η επιβολή της Δικτατορίας

Η εφαρμογή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων την προηγούμενη χρονιά σταμάτησε τον Ιούλιο του 1965 με την πτώση της κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου. Ωστόσο, το δικτατορικό καθεστώς που εμφανίστηκε το 1967 όχι μόνο κατήργησε την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 αλλά επανέφερε και τις παλαιότερες πολιτικές στον τομέα της εκπαίδευσης (Κυπριανός, 2004).

Κατά την περίοδο της Δικτατορίας, από το 1967 έως το 1974, ανακόπηκε η προσπάθεια για την καταπολέμηση του παραδοσιακού και συντηρητικού ρεύματος στην εκπαίδευση. Η υπερβολική συμπεριφορά, η κατάχρηση εξουσίας και η έλλειψη νομιμότητας εντός των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων βύθισαν τόσο την εκπαίδευση, όσο και την ελληνική κοινωνία σε δύσκολη κατάσταση. Αυτό υπονόμωσε την αξιοπιστία του συστήματος αξιολόγησης στην εκπαίδευση και πυροδότησε μια κρίση αξιών στην κοινωνία (Τερζής, Consensus Educational Policy in post-colonial Greece: γιατί και πώς;, 2007).

Κεφάλαιο 2: Εκπαιδευτική πολιτική κατά τη δεκαετία του 1970

Το καθεστώς στρατιωτικής δικτατορίας που επικρατούσε στην Ελλάδα από το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967 θα καταρρεύσει στις 24 Ιουλίου του 1974, μετά την εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο της 15ης Ιουλίου 1974. Αυτό το σημαντικό γεγονός θα οδηγήσει σε ποικίλες αλλαγές στο κοινωνικοπολιτικό τοπίο της ελληνικής κοινωνίας. Ως αποτέλεσμα, θεσπίζονται νομοθετικά διατάγματα που επιτρέπουν την επανίδρυση των πολιτικών κομμάτων και τη νομιμοποίηση του κομμουνιστικού κόμματος. Επιπλέον, ο καθηγητής Ανδρέας Παπανδρέου ιδρύει το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.), ενώ ο Κ. Καραμανλής ίδρυσε το συντηρητικό κόμμα με το όνομα «Νέα Δημοκρατία». (Κάτσικας & Θεριανός, 2004)

Στις 17 Νοεμβρίου 1974, προκηρύχθηκαν εκλογές, σηματοδοτώντας μια κομβική στιγμή για την εξομάλυνση της πολιτικής ζωής και τη σταθεροποίηση μιας ισχυρής κυβέρνησης με συντριπτική λαϊκή υποστήριξη. Η ΝΔ βγήκε νικήτρια στις εκλογές, ενώ η ΕΚΝΔ ανέλαβε το ρόλο της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Ο πιο σημαντικός μετασχηματισμός έγινε μέσω του δημοψηφίσματος του Νοεμβρίου 1974, όπου ο ελληνικός λαός ψήφισε υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας. Στη συνέχεια, στις 7 Ιουνίου 1975, το νέο Σύνταγμα επικυρώθηκε στη Βουλή, εγκαθιδρύοντας την Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία. Αυτό το Σύνταγμα θεωρείται ευρέως ως ένα από τα πιο επιτυχημένα νομικά έγγραφα στην ιστορία του έθνους. (Κάτσικας & Θεριανός, 2004).

Καταργώντας τη συνταγματική διάταξη του 1911 που όριζε την καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του κράτους, το νέο Σύνταγμα άνοιξε το δρόμο για την εφαρμογή και την εδραίωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε κάθε εκπαιδευτικό επίπεδο. Ως αποτέλεσμα, η καθαρεύουσα έχασε τη συνταγματική της βάση. Ταυτόχρονα, επανήλθε η εννεάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση και το δικαίωμα δωρεάν εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες. (Αλεξανδρή, 2007).

Ο Κ. Καραμανλής στις προσπάθειές του για ενίσχυση της δημοκρατίας ασχολήθηκε και με το θέμα της παιδείας. Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ απαιτούσε την επίλυση

διαφόρων προβλημάτων, συμπεριλαμβανομένων των εθνικών ζητημάτων, της διαδικασίας εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού του εκπαιδευτικού συστήματος. Μετά την ανατροπή της μεταρρύθμισης του 1964, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα επανήλθε σε παραδοσιακές, απαρχαιωμένες και κατά της προόδου δομές. Ο εκσυγχρονισμός της εκπαίδευσης ήταν επιτακτική ανάγκη για την Ελλάδα και προϋπόθεση για την ένταξη στην ΕΟΚ. Το φοιτητικό κίνημα και το οργανωμένο συνδικαλιστικό κίνημα των εκπαιδευτικών υποστήριζαν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και τη βελτίωση της κοινωνικής και επαγγελματικής τους θέσης. Αυτά τα αιτήματα ευθυγραμμίζονται με το εξελισσόμενο κοινωνικοπολιτικό τοπίο και την έκκληση για θεσμικές αλλαγές στην εκπαίδευση. (Αλεξανδρή, 2007).

2.1 Μεταπολίτευση

Η μετάβαση από μια στρατιωτική δικτατορία σε ένα κοινοβουλευτικό σύστημα αναφέρθηκε ως «μεταπολίτευση». Υπάρχουν δύο ερμηνείες για τη μεταπολίτευση. Η πρώτη την ορίζει ως το χρονικό διάστημα μεταξύ Ιουλίου 1974 και είτε των εκλογών του 1975 είτε του 1981, ενώ η δεύτερη καλύπτει την περίοδο από τον Ιούλιο του 1974 μέχρι σήμερα, που καλύπτει ολόκληρη την ύπαρξη της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας (Γράβαρης, 2007). Με την κατάρρευση της στρατιωτικής δικτατορίας, ψηφίστηκε ως πολίτευμα της Ελλάδας η Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία. Από το τέλος του εμφυλίου πολέμου, η δομή εξουσίας του πολιτικού συστήματος αποτελούνταν από τον στρατό, τα ανάκτορα, τη Βουλή και την κυβέρνηση, με την κυβέρνηση να είναι η πιο αδύναμη συνιστώσα. Αυτό το σύστημα αναφέρεται συνήθως ως «ψευδής ή κηδεμονικός κοινοβουλευτισμός». (Γράβαρης, 2007). Κατά τη μεταπολίτευση, τα κόμματα της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος στόχευαν στο να εγκαθιδρύσουν μια γνήσια κοινοβουλευτική δημοκρατία μέσω των πολιτικών τους στρατηγικών. Η μετάβαση από τη Ν.Δ στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. είναι μια σαφής ένδειξη της σταθερότητας και της ευρείας αποδοχής μεταξύ των διαφόρων πολιτικών παρατάξεων, που εδραιώνουν τα θεμέλια της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας (Γράβαρης, 2007).

Το κόμμα της ΝΔ, που διαδέχθηκε την «Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση», έχει αποστασιοποιηθεί από τον δεξιό συντηρητισμό και την ελίτ, καθιστώντας σαφές ότι

υπάρχει ιδεολογική και πολιτική διαφοροποίηση από την Ε.Ρ.Ε. Υπό την ηγεσία του Κ. Καραμανλή, το κόμμα έχει επικεντρωθεί στην ενίσχυση της κυβέρνησης και της εκτελεστικής εξουσίας, σε αντίθεση με τον ρόλο του κοινοβουλίου. Η συντηρητική παράταξη του κόμματος ακολουθεί φιλελεύθερη πολιτική (Χαραλάμπους, 2011). Από την άλλη, το ΠΑ.ΣΟ.Κ., κόμμα προερχόμενο από το Ε.Κ., κομματικά και πολιτικά καταλαμβάνει τον κεντρικό και ελαφρώς αριστερό χώρο. Παρουσιάζεται ως μαζικό κόμμα, αναφερόμενο στον εαυτό του ως «κίνημα» με ριζοσπαστική και σοσιαλιστική ιδεολογία. Η πολιτική του στοχεύει στην κινητοποίηση και ενθάρρυνση των πολιτών να συμμετέχουν ενεργά στους θεσμούς συλλογικής εκπροσώπησης (Γράβαρης, 2007).

Κατά την προεκλογική του ομιλία το 1974, ο Κ. Καραμανλής δεσμεύτηκε να εφαρμόσει μια εκπαιδευτική πολιτική που θα ξεπερνούσε τις κομματικές γραμμές και θα παρέμενε συνεπής διαχρονικά. Οι στόχοι της εκπαίδευσης προσδιορίστηκαν ως η καλλιέργεια ανεξάρτητων ατόμων, η ανάπτυξη του χαρακτήρα και η παροχή των απαραίτητων γνώσεων για επαγγελματική επιτυχία (Χαραλάμπους, 2007). Στην ιδρυτική του διακήρυξη το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εξέφρασε τη φιλοδοξία του για ένα εκπαιδευτικό σύστημα που θα εξαλείφει τα εμπόδια στη γνώση και θα ενισχύει την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και των κοινωνικά υπεύθυνων πολιτών. Κατά συνέπεια, μια περίοδος που σημαδεύτηκε από τα απομεινάρια του εμφυλίου πολέμου έφτασε στο τέλος της καθώς το ΚΚΕ νομιμοποιήθηκε και ενσωματώθηκε στο κοινοβουλευτικό πλαίσιο (Χαραλάμπους, 2011).

2.2 Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976

Ο εκσυγχρονισμός ως αναγκαιότητα για τη χώρα, έχει σε πάρα πολλά σημεία του εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο και στόχο από τον εκσυγχρονισμό ως αναγκαιότητα ένταξης στην ΕΟΚ. Η εμπλοκή αυτή γίνεται εντονότερη από το γεγονός ότι δεν υπάρχει κοινό εκπαιδευτικό σύστημα προς το οποίο να τείνει η Ελλάδα. Το 1975 και λίγο καιρό μετά την εκλογική της νίκη η ΝΔ προέβη στην πρώτη μεταπολιτευτική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Το 1976 και το 1977 παρουσιάστηκαν στη Βουλή δύο νομοσχέδια τα οποία στόχευαν στον εκσυγχρονισμό του χώρου της παιδείας. Ήταν ο Ν. 309/1976 «Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδευσεως» και ο Ν. 576/77 «Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Μέσης και Ανωτέρας Τεχνικής και Επαγγελματικής

Εκπαιδεύσεως» και αποτέλεσαν τη φιλοσοφία της εκπαιδευτικής πολιτικής που χαρακτηρίστηκε ως «εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976». Στις 12 Μαΐου 1975 κατατέθηκε στην Βουλή των Ελλήνων η αιτιολογική έκθεση επί του σχεδίου νόμου «Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως» και στις 27-1-1976, ανακοινώθηκαν οι κυβερνητικές αποφάσεις για την εκπαίδευση. Ο Ν. 309/1976 περιελάμβανε 84 άρθρα, τέθηκε σε ισχύ από τις 30 Απριλίου 1976 και στόχευε στην ριζική αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας. Ο Κ. Καραμανλής εμπιστεύεται το υπουργείο Παιδείας σε έναν από τους στενότερους συνεργάτες του τον Γ. Ράλλη. Τα κύρια χαρακτηριστικά του προσδιορίζονταν στα εξής:

- Καθιερώνει την «κοινή νεοελληνική» ως γλώσσα διδασκαλίας και γλώσσα των διδακτικών βιβλίων. Ως «Νεοελληνική γλώσσα» οριζόταν «η διαμορφωθείσα εις πανελλήνιον εκφραστικόν όργανον υπό του Ελληνικού Λαού και των δόκιμων συγγραφέων του Έθνους Δημοτική, συντεταγμένη, άνευ ιδιωματισμών και ακροτήτων» (Χατζηστεφανίδης, 1990).
- Επαναφέρει σε ισχύ και κατοχυρώνει θεσμικά την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, καθώς κρίνονταν απαραίτητη και υποχρεωτική η φοίτηση στο Δημοτικό και στο τριετές Γυμνάσιο για όλα τα παιδιά: «Η φοίτησις εις τα δημοτικά σχολεία είναι εξαιρετής υποχρεωτική και περιλαμβάνει τας τάξεις Α΄, Β΄, Γ΄, Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄» και «Η φοίτησις εις το Γυμνάσιον είναι τριετής υποχρεωτική και περιλαμβάνει τας τάξεις Α΄, Β΄ και Γ΄» (Νόμος 309/76 «Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 100, Α΄, 30-4-1976, άρθρο 2, παράγραφος 2).
- Προβλέπει την διάκριση της Μέσης Εκπαίδευσης σε αυτοτελή επίπεδα: το Γυμνάσιο και το Λύκειο. «Η Μέση Εκπαίδευσις είναι η δεύτερη βαθμής της Γενικής Εκπαιδεύσεως και παρέχεται διαδοδικώς εις το Γυμνάσιον και το Λύκειον είναι αυτοτελή σχολεία υπό ίδιαν διεύθυσιν και ίδιον διδακτικόν προσωπικόν» (Κάτσικας & Θεριανός, 2004).
- Καταργεί τις Κατώτερες Σχολές της Τ.Ε.Ε.

Ως προς τις λειτουργίες του, τα κύρια σημεία του Ν. 309/1976 είναι (Μπουζάκης, 2003):

1. Η επαναφορά της Δωρεάν Παιδείας σε όλες της βαθμίδες.
2. Ο εκσυγχρονισμός της δομής της Γενικής Εκπαίδευσης που αφορά στους σκοπούς της εκπαίδευσης τη διοίκηση και την εποπτεία , την μέθοδο, τα αναλυτικά προγράμματα, τα περιεχόμενα των βιβλίων.
3. Η θέσπιση των μαθητικών κοινοτήτων, των πολιτιστικών και αθλητικών δραστηριοτήτων των μαθητών.
4. Η κατάργηση της αριθμητικής βαθμολογίας στο Δημοτικό σχολείο και των γραπτών προαγωγικών εξετάσεων στο Γυμνάσιο.
5. Η κατάργηση των εισιτηρίων εξετάσεων για το Γυμνάσιο.
6. Οι εισαγωγικές εξετάσεις για τη μετάβαση από το Γυμνάσιο στο Λύκειο.
7. Η θεσμοθέτηση Λυκείου τριπλής κατεύθυνσης: Γενικής, Οικονομικό – Επιστημονικής και Ναυτικής.
8. Η κατάργηση της διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών.
9. Η επανεισαγωγή του μαθήματος του Επαγγελματικού Προσανατολισμού.
10. Ο θεσμός των Πανελληνίων Εξετάσεων (από το σχ. έτος 1979-80), για την εισαγωγή στα Ανώτερα και Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, στα πλαίσια της λειτουργίας του Λυκείου. Η μαθητεία χωρίζεται σε δέσμες και σε μαθήματα κορμού.
11. Η ισοτιμία της Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης με την Γενική Εκπαίδευση. Η ρύθμιση αυτή απέβλεπε στην αποσυμφόρηση της Γενικής Εκπαίδευσης.
12. Η τροποποίηση του συστήματος επιλογής για την εισαγωγή στα ΑΕΙ.
13. Η κατάργηση της ανισότητας των φύλων με τη δυνατότητα εγγραφής των θηλέων στα Πειραματικά Σχολεία.
14. Η μεικτή συνεκπαίδευση στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

Η εφαρμογή του Προεδρικού Διατάγματος 503/1977, που αφορά στην έκδοση εισιτηρίων εξετάσεων για τα Λύκεια Γενικής Παιδείας, καθορίζονται τα πρωτόκολλα και το χρονοδιάγραμμα διεξαγωγής των εξετάσεων στα σχολεία αυτά. Ένας από τους κύριους στόχους αυτής της πολιτικής είναι να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας, μειώνοντας την αναλογία μαθητών προς δάσκαλο από 40 σε 30. Επιπλέον, οι μαθητές που διαμένουν σε απομακρυσμένες ή δυσπρόσιτες περιοχές δικαιούνται δωρεάν υπηρεσίες μεταφοράς για να εξασφαλίσουν τη φοίτησή τους.

Επίσης, ο φόρτος εργασίας των εκπαιδευτικών μειώθηκε από 36 σε 28-34 ώρες την εβδομάδα. (Μπουζάκης, 2003):

Το Προεδρικό Διάταγμα 483/1977, μαζί με την τροποποίηση και συμπλήρωσή του με το ΠΔ 497/1981, θεσπίστηκε για να διέπει την οργάνωση και λειτουργία των Δημοτικών σχολείων. Επιπρόσθετα, θεσπίστηκε το Προεδρικό Διάταγμα 1034/1977 για την παροχή Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος για τα σχολεία αυτά. Όσον αφορά τα Νηπιαγωγεία, η οργάνωση και η λειτουργία τους ρυθμίζονται με το ΠΔ 484/1977, το οποίο τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε περαιτέρω με το ΠΔ 498/1981. Τα μαθήματα που διδάσκονται στα Νηπιαγωγεία περιγράφονται στο ΠΔ 476/1980, όπως αναφέρει ο Ευαγγελόπουλος (1998).

Προκειμένου να ενισχυθεί η διαχείριση και η εποπτεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και η κατάρτιση εκπαιδευτικών και καθηγητών, εφαρμόστηκαν αρκετές τροποποιήσεις και ρυθμίσεις. Ο Υπουργός Παιδείας Γ. Ράλλης παρουσίασε στη Βουλή την 1η Σεπτεμβρίου 1976 την Αιτιολογική Έκθεση επί της προτεινόμενης νομοθεσίας «Περί Οργάνωσης και Διαχείρισης της Δευτεροβάθμιας, Ανώτατης Επαγγελματικής και Τεχνικής Εκπαίδευσης» και δημοσιεύτηκε επίσημα στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως ως νόμος 576. (Ευαγγελόπουλος, 1998).

Στο πλαίσιο των προσπαθειών της κυβέρνησης για τον εκσυγχρονισμό και τη μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης, θεσπίστηκε με νόμο ο διαχωρισμός της Τεχνολογικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης σε Μέση και Ανώτερη. Ο νόμος ορίζει ότι η Μέση Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση προσφέρεται και στις Τεχνικές και Επαγγελματικές Σχολές και στα Τεχνικά και Επαγγελματικά Λύκεια, ενώ η Ανώτατη Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση παρέχεται στις Ανώτατες Τεχνικές και Επαγγελματικές Σχολές (Ν. 576/1977 «Περί Οργάνωσης και Διοίκησης». Δευτεροβάθμιας, Ανώτατης Επαγγελματικής και Τεχνικής Εκπαίδευσης», ΦΕΚ 102, Α, 7-4-1977, άρθρο 1, παράγραφος 1). Η νομοθεσία περιέγραψε επίσης διάφορα οφέλη, όπως δωρεάν εκπαίδευση, σχολικά βιβλία και μεταφορά για μαθητές σε απομακρυσμένες περιοχές. Επιπλέον, καθόρισε τους ρόλους και τις αρμοδιότητες των Τεχνικών και Επαγγελματικών Σχολών, καθώς και των Τεχνικών και Επαγγελματικών Λυκείων και καθόρισε τις οδούς μετάβασης των αποφοίτων τους σε Ανώτατες και Ανώτατες Σχολές (Ν. 576/1977, «Περί Οργάνωσης και Διαχείρισης της

Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, , Ανώτατη Επαγγελματική και Τεχνική Εκπαίδευση», ΦΕΚ 102, Α, 7-4-1977, άρθρο 1, παράγραφος 1).

Πρωταρχικό μέλημα της κυβέρνησης ήταν η δημιουργία ίσων ευκαιριών τόσο για το Γενικό όσο και για το Τεχνικό Λύκειο, ευθυγραμμίζοντας το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας με αυτό των αναπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών. Απώτερος στόχος ήταν η επιτυχής ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. Ο υφυπουργός Παιδείας και εισηγητής του νομοσχεδίου (576/1977) Β. Κοντογιαννόπουλος τόνισε ότι το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας παραδοσιακά εστιαζόταν στην κλασική εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να υπάρχει έντονη προτίμηση για αυτήν από τον ελληνικό πληθυσμό. Ωστόσο, επεσήμανε ότι στις ανεπτυγμένες χώρες, τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή, η τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση αντιπροσώπευε το 55% και άνω της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ο Κοντογιαννόπουλος υποστήριξε ότι η εδραίωση της τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης ήταν ζωτικής σημασίας για τη μελλοντική πρόοδο και ανάπτυξη της Ελλάδας. Τόνισε ότι η Ελλάδα χρειάζεται να διαθέτει επαρκή αριθμό ειδικευμένων ατόμων για να εξασφαλίσει την ισότιμη και επωφελή συμμετοχή της στον ευρωπαϊκό χώρο, ιδιαίτερα με την προοπτική ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. (Ευαγγελόπουλος, 1998).

2.3 Αντιδράσεις στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976

Οι συντηρητικές παρατάξεις, που είχαν προηγουμένως αντισταθεί σε κάθε μορφή εκσυγχρονισμού, εφάρμοσαν τη μεταρρύθμιση του 1976, η οποία φαίνεται να ευθυγραμμίζεται με τις ημιτελείς μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες του 1929 και του 1964. Οι βασικοί στόχοι αυτών των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών περιλαμβάνουν την ενσωμάτωση της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση, τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής μέσω μετάφρασης και την καθιέρωση τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης. (Χονδολίδου, 1987).

Δύο κρίσιμοι παράγοντες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1976. Πρώτον, το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας κέρδισε την έγκριση σχεδόν όλων των πολιτικών παρατάξεων, σηματοδοτώντας την πρώτη φορά που υιοθετήθηκε μια νέα προοπτική για ένα σχέδιο που είχε επιχειρηθεί, και στη συνέχεια παρεμποδίστηκε, για πολλές δεκαετίες . Η εκπαιδευτική

μεταρρύθμιση του 1976 έγινε αποδεκτή από το ευρύ κοινό και την πλειοψηφία των Ελλήνων πολιτών. (Χονδολίδου, 1987).

Ο νόμος 309/1977 προκάλεσε έντονες αντιδράσεις τόσο από τα πολιτικά κόμματα όσο και από τις οργανώσεις των εκπαιδευτικών. Την αντίθεσή του στην ταξική δομή της Τεχνολογικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης εξέφρασε ειδικότερα το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Υποστήριξε ότι αυτός ο διαχωρισμός μεταξύ Γυμνασίου και Λυκείου, που επιβλήθηκε με εισαγωγικές εξετάσεις, δημιούργησε ένα εμπόδιο που απέκλεισε πολλά παιδιά, ειδικά εκείνα από οικονομικά μειονεκτούσες οικογένειες στις επαρχίες, από την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Κατά συνέπεια, αυτά τα νεαρά άτομα, χωρίς την κατάλληλη προετοιμασία και εκπαιδευτικούς πόρους, θα γίνονταν εύκολοι στόχοι για χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας που προσφέρονται από ντόπιους και ξένους εργοδότες. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ επέκρινε την επιπόλαιη και απρόσεκτη προσέγγιση για την αντιμετώπιση σημαντικών θεμάτων στον χώρο της εκπαίδευσης, καθώς και την παράλειψη άλλων σημαντικών θεμάτων, τα οποία αφέθηκαν στη διακριτική ευχέρεια του Κέντρου Μεταλυκειακής Εκπαίδευσης, των Προεδρικών Διαταγμάτων και των Υπουργικών αποφάσεων. (Χονδολίδου, 1987).

Ο Ε. Παπανούτσος, βασικό πρόσωπο στην έναρξη της μεταρρύθμισης του 1964, αναγνωρίζει ότι ο Νόμος 309/1976, γενικά, στοχεύει στη συνέχιση των μεταρρυθμίσεων που εφαρμόστηκαν το 1964. Ωστόσο, το περιγράφει ως «νεογέννητο που γερνάει». Συγκεκριμένα, η εισαγωγή της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, η εφαρμογή υποχρεωτικής εννιάχρονης εκπαίδευσης και η ένταξη της διδασκαλίας της αρχαίας γλώσσας αποτελούν άμεσες απαντήσεις σε συγκεκριμένες ανάγκες. Μέχρι το 1971, το ποσοστό αναλφαβητισμού είχε φτάσει στο 14% του πληθυσμού, ενώ ο λειτουργικός αναλφαβητισμός (ημι-αναλφαβητισμός) επηρέαζε το 25% των ατόμων. Το παρατεταμένο γλωσσικό ζήτημα συνέβαλε σημαντικά σε αυτή την κατάσταση, διαιωνίζοντας την ανεντιμότητα και μειώνοντας σταδιακά τις γνωστικές ικανότητες των μαθητών. (Ηλιού, 1984)

Η απόφαση να δοθεί προτεραιότητα στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση επηρεάστηκε από διάφορους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες. Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ, η επανένταξή της στο ΝΑΤΟ και η εισροή ξένων επενδύσεων απαιτούσαν προσαρμογές στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας για να ευθυγραμμιστεί με το νέο οικονομικό και κοινωνικό τοπίο. Το 1976/77, οι εκπαιδευτικοί

μεταρρυθμιστές προσπάθησαν να αμβλύνουν τη συμφόρηση στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και να μειώσουν τον αριθμό των υποψηφίων που ακολουθούν την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Για να επιτευχθεί αυτό, εφαρμόστηκε ένα εξεταστικό σύστημα που αποθάρρυνε την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο και διευκόλυνε την είσοδο στις τεχνικές και επαγγελματικές σχολές. Ωστόσο, η αναμενόμενη στροφή των μαθητών προς την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση δεν πραγματοποιήθηκε όπως αναμενόταν. Αυτό μπορεί να αποδοθεί στην έλλειψη πειστικών μέτρων που ελήφθησαν για τη δημιουργία και την προώθηση αυτού του νέου θεσμοθετημένου σχολικού δικτύου (Κόκκος, 1982). Η επίσημη δήλωση ισότητας μεταξύ των δύο εκπαιδευτικών δικτύων, χωρίς αντίστοιχα πρακτικά μέτρα ή εναλλακτικά κίνητρα για την ενθάρρυνση των μαθητών να ακολουθήσουν την επαγγελματική εκπαίδευση, αποδείχθηκε ανεπιτυχής. Η διαφορά μεταξύ γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης αποδεικνύεται περαιτέρω από την άνιση πρόσβαση στις ευκαιρίες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι απόφοιτοι τεχνικών-επαγγελματικών λυκείων αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες προκλήσεις για την περαιτέρω γενική εκπαίδευση. Η υλικοτεχνική υποδομή αυτών των δύο σχολικών δικτύων διαφέρει σημαντικά. Επιπλέον, το δίκτυο τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης αποτυγχάνει να εξασφαλίσει επαγγελματική πιστοποίηση για τους αποφοίτους του (Μπουζάκης, 2003).

Η αποτυχία της μεταρρύθμισης του 1976-77, που είχε ως στόχο την προώθηση της τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, μπορεί να αποδοθεί στην έντονη αρνητική ανταπόκριση της κοινωνίας και στην επικρατούσα πεποίθηση ότι το Γενικό Λύκειο ήταν καταλληλότερο για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Αυτή η αντίδραση, σε συνδυασμό με την υψηλή ζήτηση για πανεπιστημιακή εκπαίδευση, εμπόδισαν τη στροφή των φοιτητών προς την τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση. Παρά τη μεταρρύθμιση, η τεχνική εκπαίδευση συνέχισε να στιγματίζεται ως μια υποδεέστερη επιλογή, η οποία προορίζεται για μαθητές με χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις που δεν μπόρεσαν να ολοκληρώσουν το γενικό λύκειο. Αυτοί οι μαθητές προέρχονταν κυρίως από οικογένειες χαμηλού εισοδήματος, ενισχύοντας την αντίληψη ότι το σύστημα διπλής εκπαίδευσης διαίωνιζε τις κοινωνικές ανισότητες και τις ταξικές διακρίσεις, καθιστώντας το αντιδημοκρατικό (Μπουζάκης, 2003).

Αρνητικές συνέπειες παρατηρήθηκαν και στον τομέα της εργασίας, καθώς θεωρήθηκε ότι τα επαγγέλματα που ακολουθούσαν όσοι δέχονταν τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση – και σχετίζονταν με αυτήν - χαρακτηρίζονταν από χαμηλό κοινωνικό

κύρος. Αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης από την επιχειρηματική κοινότητα έθεσε προκλήσεις για τους πτυχιούχους που αναζητούσαν εργασία στον τομέα σπουδών τους. Αντίθετα, σημαντική μερίδα αποφοίτων Γενικών Λυκείων αντιμετώπισε παρόμοια εμπόδια, καθώς οι περιορισμένες ευκαιρίες εισαγωγής σε ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είχαν ως αποτέλεσμα το 75% από αυτούς να μην μπορούν να συνεχίσουν την περαιτέρω εκπαίδευση. Αυτό οφειλόταν στο ότι το πρόγραμμα σπουδών του Γενικού Λυκείου δεν είχε πρακτικές γνώσεις και προ-επαγγελματική κατάρτιση. (Μπουζάκης, 2003).

Η αυτονομία και η εκπαιδευτική σημασία του συστήματος λυκειακής εκπαίδευσης και των Α.Ε.Ι., όπως και οι εισαγωγικές εξετάσεις, διακυβεύονται, καθώς τις μετατρέπουν σε απλή προετοιμασία για την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο. Αυτό τονίζει την αναπόφευκτη ανάγκη για «παραεκπαίδευση», υπονομεύοντας ουσιαστικά την παροχή δωρεάν εκπαίδευσης. Η ικανότητα απομνημόνευσης, σε βάρος της κριτικής σκέψης, αναδεικνύεται ως καθοριστικός παράγοντας για την επιτυχία των φοιτητών να εισαχθούν στο Πανεπιστήμιο. (Μπουζάκης, 2003).

Παρά την εφαρμογή αυτής της μεταρρύθμισης, οι επιθυμητοί στόχοι δεν επιτεύχθηκαν, λόγω της έλλειψης των απαραίτητων συνθηκών για την επιτυχία της. Ο βασικός παράγοντας για την επιτυχή υλοποίηση οποιασδήποτε εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης είναι οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί. Ωστόσο, δεν υπήρξε βελτίωση στην επιστημονική και μισθολογική κατάσταση των εκπαιδευτικών. Οι παιδαγωγικές ακαδημίες συνέχισαν να λειτουργούν με απαρχαιωμένα προγράμματα από το 1933. Η μεταρρύθμιση του 1976/77 αντιμετώπισε μόνο επιφανειακές πτυχές της εκπαίδευσης όπως η οργάνωση και η διοίκηση, ενώ παραμέλησε κρίσιμα στοιχεία όπως οι μέθοδοι διδασκαλίας, το πρόγραμμα σπουδών και η κατάρτιση των εκπαιδευτικών. (Καραφύλλης, 2002)

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι βασικές μεταρρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν το 1976, όπως η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας, η υποχρεωτική εκπαίδευση για εννέα χρόνια και η ένταξη της τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, είχαν θετικό αντίκτυπο. Η υλοποίηση αυτών των μεταρρυθμίσεων είχε ως στόχο να αντιμετωπίσει δύο μακροχρόνια ζητήματα στο εκπαιδευτικό σύστημα: τον εκτεταμένο αναλφαριθμητισμό και την υπερβολική παραγωγή πτυχιούχων ανώτερων και θεωρητικών επιστημών, όπως δήλωσε ο Φραγκουδάκης το 1977.

Η ίδρυση Τεχνικών Επαγγελματικών Λυκείων εισήγαγε πληθώρα άγνωστων μέχρι τότε ειδικοτήτων, διευρύνοντας το περιορισμένο φάσμα επιλογών που είχαν οι μαθητές. Αυτό τους επέτρεψε να ειδικευτούν σε τομείς που είχαν μεγάλη ζήτηση στην αγορά εργασίας. Ενώ η μεταρρύθμιση του 1976 μπορεί να μην είχε όλα τα επιθυμητά αποτελέσματα, επέφερε δομικές αλλαγές στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός δικτύου διπλών σχολείων, αποτελούμενο από Γενική και Τεχνική εκπαίδευση, το οποίο θεωρητικά παρέχει πολυάριθμες επαγγελματικές ευκαιρίες. Η μεταρρύθμιση του 1976 έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη μετάβαση στη δημοκρατία και λειτούργησε ως καταλύτης για τη διαμόρφωση του σύγχρονου κοινωνικού και εκπαιδευτικού τοπίου. (Φραγκουδάκης, 1977).

2.4 Λόγος και Αντίλογος στον Τύπο

Ο Τύπος σε γενικές γραμμές και, κυρίως, ο Τύπος που εξέφραζε προοδευτικές ιδεολογίες, άσκησε κριτική στην εκπαιδευτική πολιτική που υιοθετεί το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας (ΝΔ), επικεντρώνοντας την προσοχή στις υποσχέσεις έναντι των πραγματικών ενεργειών. Η κριτική αυτή στόχευε κυρίως στην προσέγγιση της κυβέρνησης στον τομέα της εκπαίδευσης, επισημαίνοντας ότι οι εφαρμοζόμενες πολιτικές είναι ανεπαρκείς και επηρεασμένες από διάφορα κοινωνικά σύνολα, χωρίς να εφαρμόζονται εντελώς. Επίσης, αμφισβητήθηκε το δημοκρατικό πρόσωπο του πρόσφατα εγκατεστημένου Συντάγματος, όπως και οι εκπαιδευτικές του προτάσεις. Εξέφρασε την ανάγκη για πρόσβαση σε μια πλήρη και ανοιχτή εκπαίδευση για όλους, με στόχο την εξάλειψη κοινωνικών ανισοτήτων. Επιπλέον, προτάθηκε από τον Τύπο η δημιουργία ενός ενιαίου, δημοκρατικού συστήματος εκπαίδευσης και ενός ανθρωπιστικού προγράμματος μαθημάτων, ενώ εκφράστηκαν παράλληλα ανησυχίες για την εφαρμογή νέων εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών. Τέλος, ο τελευταίος εξέταζε τη δομή της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και τις εισαγωγικές εξετάσεις για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, με έμφαση στην ανάγκη συνεργασίας μεταξύ γενικής και τεχνικής εκπαίδευσης. (Χουζούρη, 1976).

Το δημοσίευμα του «*Ριζοσπάστη*» ασκεί κριτική στην εκπαιδευτική πολιτική του κόμματος της ΝΔ. Στην εναρκτήρια συνεδρίαση της Βουλής στις 12 Δεκεμβρίου 1974, ο αρχηγός της ΝΔ, Κ. Καραμανλής, υποσχέθηκε ακομμάτιστη προσέγγιση στην εκπαίδευση και ευκαιρίες για τη συμβολή των νέων στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Ωστόσο, η στάση της κυβέρνησης για την παιδεία, όπως και η στάση της σε άλλα σημαντικά ζητήματα, είναι επιζήμια. Τα νέα εκπαιδευτικά μέτρα είναι απλώς μισογυνιστικές απόπειρες, επηρεασμένες από διάφορες κοινωνικές ομάδες και οργανώσεις και δεν έχουν εφαρμοστεί πλήρως. Αν και ο νόμος 309/1976 κατατέθηκε στη Βουλή και ψηφίστηκε λόγω πιέσεων από καθηγητές και φοιτητές, τα σωματεία των διδασκόντων δεν εξέφρασαν τη γνώμη τους για τα θέματα αυτά. Οι δαπάνες για την εκπαίδευση στους ετήσιους προϋπολογισμούς του 1975 και του 1976 σημείωσαν μόνο ελαφρά αύξηση. Κατά τα ίδια έτη, οι ενέργειες της κυβέρνησης δεν ανταποκρίνονταν στις υποσχέσεις της. Αυτά τα μέτρα είναι ενάντια στα συμφέροντα του λαού και της δημοκρατίας και ωφελούν πρωτίστως τα μονοπώλια (Χουζούρη, 1976).

Η εφημερίδα «*Ριζοσπάστης*» σχολιάζει το πρόσφατα θεσπισμένο Σύνταγμα, με ιδιαίτερη έμφαση στο άρθρο 16 που αφορά την εκπαίδευση. Ισχυρίζεται ότι το συγκεκριμένο άρθρο έχει αντιδημοκρατικό χαρακτήρα, καθώς υποστηρίζει την τρέχουσα κατάσταση πραγμάτων, αδιαφορώντας για την πραγματικότητα της σύγχρονης κοινωνίας και των ατόμων. Το Σύνταγμα θα πρέπει να αγωνίζεται για την εξάλειψη των κοινωνικών διακρίσεων και τον αποκλεισμό ορισμένων ομάδων από την πρόσβαση στην εκπαίδευση. Σε μια δημοκρατική κοινωνία, η εκπαίδευση θα πρέπει να είναι προσβάσιμη σε όλους, με στόχο τον εξοπλισμό κάθε πολίτη με γνώση και την προώθηση της τεχνολογικής και επιστημονικής ανάπτυξης. Επιπρόσθετα, γίνεται εισήγηση για τη δημιουργία ενός ενιαίου εκπαιδευτικού προγράμματος που θα περιλαμβάνει όλες τις προοδευτικές παρατάξεις (Ριζοσπάστης, 4-12-1975).

Η πρόταση που διατυπώνεται στο άρθρο προτείνει την ίδρυση ενός μοναδικού, δημοκρατικού σχολείου χωρίς συστήματα βαθμολόγησης. Παράλληλα, συνηγορεί υπέρ της δημιουργίας ενός ανθρωπιστικού προγράμματος σπουδών και της ανύψωσης του επιπέδου εκπαίδευσης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, δίνοντας έτσι στους αποφοίτους ένα ισχυρό απολυτήριο γυμνασίου. Η εισαγωγή των τεχνικών σχολών

στοχεύει στην ενίσχυση της επαγγελματικής εκπαίδευσης, ενώ η ίδρυση νέων ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης θα συμβάλει στην πρόοδο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η ανταπόκριση σε αυτήν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και οι ανησυχίες σχετικά με την εφαρμογή αυτών των νέων μέτρων διατυπώθηκαν μέσω κοινοβουλευτικής έρευνας από έξι βουλευτές της αντιπολίτευσης, ειδικότερα για θέματα που αφορούν την εκπαίδευση και τον επαγγελματικό προσανατολισμό. (ΡΙζοσπάστης, 11-6-1976).

Απαντώντας, ο Γ. Ράλλης συζήτησε διάφορα θέματα, μεταξύ των οποίων η δομή της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και οι εισαγωγικές εξετάσεις για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Όπως ανέφερε ο ίδιος, «Η κυβέρνηση εργάζεται για τη δημιουργία των απαραίτητων υποδομών για την επιτυχή εφαρμογή της εννεάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Ο διαχωρισμός λυκείου και τεχνικού λυκείου, μαζί με τις εξετάσεις για μετάβαση μεταξύ των δύο, δεν πρέπει να προκαλεί ανησυχία στους νέους. Η φοίτηση σε τεχνικό γυμνάσιο δεν πρέπει να θεωρείται τρομακτική. Είναι καιρός να ενισχυθεί η σχέση μεταξύ γενικής και τεχνικής εκπαίδευσης. Για να αντιμετωπιστεί η αυξανόμενη ζήτηση για εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, θα δημιουργηθούν νέα τμήματα εντός των υφιστάμενων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων». (Ζούλας & Ψαλτήρας, 1976).

2.5 Οι Πανελλήνιες Εξετάσεις του 1979

Η διαδικασία της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης της μεταπολίτευσης ξεκίνησε το 1976 με τη ψήφιση του Νόμου 309, ο οποίος επικεντρωνόταν στην οργάνωση και διοίκηση της γενικής εκπαίδευσης. Αυτή η συνολική μεταρρύθμιση οριστικοποιήθηκε το 1980 με την εφαρμογή του Νόμου 1035, ο οποίος αφορούσε τις μεθόδους εισαγωγής σε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, σχολές κατάρτισης διδακτικού προσωπικού και ανώτατα σχολεία, μαζί με άλλες σχετικές διατάξεις. (Τότσκα, 2010).

Στο πλαίσιο της προετοιμασίας για την εφαρμογή του νόμου, η κυβέρνηση προχώρησε στην έκδοση του Προεδρικού Διατάγματος 339/1979 με τίτλο «Περί Πανελληνίων Λυκείων Εξετάσεων». Η παρουσία τόσο των Βασιλικών όσο και των Προεδρικών Διαταγμάτων σχετικά με τη διαδικασία εξέτασης παρείχε στην κυβέρνηση την ευελιξία να προσαρμόσει τις αλλαγές τους με βάση την ανταπόκριση του κοινού. Έχει γίνει συνήθης πρακτική για τις κυβερνήσεις να τροποποιούν τους σχετικούς κανονισμούς σε

μια προσπάθεια να φανούν πιο υποστηρικτικοί προς τους υποψηφίους κατά τη διαδικασία εξέτασης και να ελαχιστοποιήσουν κάθε πιθανή αντίδραση από το κοινωνικό σύνολο (Τότσκα, 2010).

Σύμφωνα με τα οριζόμενα στο Π.Δ., οι εισαγωγικές εξετάσεις Β' Λυκείου για το σχολικό έτος 1978-1979 και οι απολυτήριες εξετάσεις Γ' Λυκείου για το σχολικό έτος 1979-1980 θα διεξαχθούν για μαθήματα επιλογής και το μάθημα απολογισμού. Τα αποτελέσματα των εξετάσεων αυτών θα προκύψουν σύμφωνα με τις διαδικασίες που προβλέπονται στο Π.Δ. Οι εξετάσεις αυτές θα διεξαχθούν ταυτόχρονα πανελλαδικά και θα αποτελούνται από κοινά μαθήματα. Υπάρχουν δύο τύποι εξετάσεων με βάση τα μαθήματα επιλογής: Ο τύπος Ι περιλαμβάνει την έκθεση, τα αρχαία ελληνικά, την ιστορία και τα λατινικά, ενώ ο τύπος ΙΙ περιλαμβάνει την έκθεση, τα μαθηματικά, τη φυσική και τη χημεία. (Τότσκα, 2010).

Η ανταπόκριση ήταν άμεση, προκαλώντας την έντονη αντίδραση του Τύπου, ο οποίος σχολίασε το περιεχόμενο του Π.Δ. Το επίκεντρο των πολιτικών εφημερίδων επεκτάθηκε πέρα από τις νέες πανελλαδικές εξετάσεις, περιλαμβάνοντας τις ολοκληρωμένες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που είχαν γίνει τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με την εφημερίδα «Τα Νέα», η εφαρμογή του Π.Δ. είχε ως αποτέλεσμα σημαντικές αλλαγές στη διαδικασία εισαγωγής Α.Ε.Ι. Μερικά άτομα το θεώρησαν ως ένα πιο δίκαιο σύστημα, ένα σύστημα που είχε υψηλότερες απαιτήσεις από τους μαθητές. Ωστόσο, άλλοι το θεώρησαν απλώς ως αύξηση του αριθμού των εξετάσεων, ευνοώντας όσους ήταν κοινωνικά προνομιούχοι και ικανοί να συμπληρώσουν την εκπαίδευσή τους με φροντιστήρια και εξωσχολικές δραστηριότητες σε διάστημα δύο ετών. (Παπάζογλου, 1979).

Όπως αναφέρεται στο προαναφερθέν άρθρο, το Υπουργείο Παιδείας είχε προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για την έκδοση οδηγού που περιείχε οδηγίες για τις πανελλαδικές εξετάσεις στην Ελλάδα. Αυτός ο οδηγός τυπώθηκε και διανεμήθηκε σε κάθε γυμνάσιο σε όλη τη χώρα. Οι οδηγίες κάλυπταν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, συμπεριλαμβανομένων των μαθημάτων πυρήνα, της επιλογής και πρόσθετων μαθημάτων, των απαιτήσεων συμμετοχής τόσο στις ενδοσχολικές, όσο και στις πανελλαδικές εξετάσεις, του περιεχομένου των εξετάσεων και του συστήματος βαθμολόγησης. Επιπλέον, οι οδηγίες αφορούσαν επίσης τις εξετάσεις που διενεργούνται από τα ιδιωτικά λύκεια, τα διάφορα είδη απολυτηρίων γυμνασίου και τα

αντίστοιχα ιδρύματά τους, καθώς και τα κριτήρια εισαγωγής στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα (Παπάζογλου, 1979).

Το θέμα της επιλογής και της διαθεσιμότητας της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης συχνά θεωρείται πρόκληση στα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα. Αυτή η πρόκληση περιστρέφεται κυρίως γύρω από την εξέλιξη της σταδιοδρομίας του νέου ατόμου και όχι το συνολικό μορφωτικό του επίτευγμα, το οποίο ήταν το επίκεντρο τις προηγούμενες εποχές. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων, που συνέβαινε στο χώρο εργασίας, έχει πλέον μετατοπιστεί στη σφαίρα της εκπαίδευσης (Μητραλιάς, 1979).

Η άνιση κατανομή των εκπαιδευτικών ευκαιριών σε διάφορες περιοχές δεν είναι φαινόμενο που περιορίζεται σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Αυτό έχει διαμορφώσει το γεωγραφικό τοπίο της χώρας, με αποτέλεσμα να υπάρχουν διαχωρισμοί μεταξύ μορφωμένων και αμόρφωτων, πλουσίων και φτωχών, και τυχερών και άτυχων. Κάθε προσπάθεια περιφερειακής ανάπτυξης πρέπει να αναγνωρίζει την ύπαρξη ατόμων στην Ελλάδα των οποίων οι προοπτικές εκπαίδευσης και καριέρας έχουν ήδη προκαθοριστεί. (Μητραλιάς, 1979).

Από την επανέκδοσή του το 1976, ο «*Ριζοσπάστης*» εναντιώνεται σταθερά στην κυβέρνηση Κ. Καραμανλή και εκφράζει ανησυχίες για τις πραγματικές προθέσεις της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης: είναι προς όφελος του λαού ή των μονοπωλίων; Η εφαρμογή αυτής της μεταρρύθμισης περιλαμβάνει μέτρα που κατευθύνουν τους νέους στην τεχνική εκπαίδευση και τελικά στο εργατικό δυναμικό διαφόρων βιομηχανιών. Η συγκεκριμένη πολιτική παράταξη διερωτάται πώς μια τέτοια μεταρρύθμιση μπορεί να εφαρμοστεί χωρίς καμία τροποποίηση στο πρόγραμμα σπουδών και χωρίς επαρκείς επενδύσεις στην εκπαίδευση (Καπετανάκης, 1979).

Οι απόψεις και οι προοπτικές διαφόρων ατόμων που εμπλέκονται στη διαδικασία εξέτασης, όπως εκπαιδευτικοί από δημόσια και ιδιωτικά σχολεία, φροντιστές και τακτικοί πολίτες, κοινοποιούνται και διαδίδονται από τα μέσα ενημέρωσης. «*Το Καθημερινή*» διεξήγαγε έρευνα για τον αντίκτυπο του νέου συστήματος εξετάσεων στα φροντιστήρια. Τα ευρήματα αποκάλυψαν αύξηση των εγγραφών μαθητών και αύξηση των ωρών διδασκαλίας, που αποδίδεται στις εισαγωγικές εξετάσεις για τα γενικά και τεχνικά λύκεια, καθώς και στις πανελλαδικές εξετάσεις που δόθηκαν κατά την τελευταία διετία του γενικού λυκείου για την εισαγωγή. σε Α.Ε.Ι. (Καπετανάκης, 1979).

Στον τομέα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης προκύπτουν πρωτοφανείς κοινωνικοοικονομικές μεταβολές που διευκολύνουν την απόκτηση πρόσθετης γνώσης. Το φροντιστήριο διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ισοπέδωση των όρων ανταγωνισμού. Οι μαθητές που δεν έχουν πρόσβαση σε καλά εξοπλισμένα σχολεία στρέφονται στα φροντιστήρια, ως μέσο για την εκπλήρωση βασικών εκπαιδευτικών αναγκών που δεν καλύπτονται στα δημόσια σχολεία. Αυτά τα φροντιστήρια απευθύνονται σε αποφοίτους από μειονεκτικά κοινωνικά στρώματα και όχι σε εκείνους που έχουν παρακολουθήσει καθιερωμένα εκπαιδευτικά ιδρύματα. (Καπετανάκης, 1979).

2.6 Απόψεις εκπαιδευτικών και κρατικών φορέων για τις Πανελλήνιες Εξετάσεις

Σύμφωνα με ένα άρθρο που αναφέρεται στους δασκάλους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, οι εκπαιδευτικοί και οι κρατικοί φορείς εκφράζουν την αίσθηση ότι είναι περιορισμένοι σε ένα σύστημα επαγγελματικής κατάρτισης που ρυθμίζεται αυστηρά από την κυβέρνηση. Αντί να αναγνωρίζονται ως ενεργοί συμμετέχοντες, αντιμετωπίζονται ως απλοί δημόσιοι υπάλληλοι. Αυτοί οι εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν ότι, αφαιρώντας την πολιτική από την εκπαιδευτική σφαίρα, η κυβέρνηση στερεί από τους νέους την ευκαιρία να λάβουν γενική εκπαίδευση. Η εισαγωγή της τεχνικής εκπαίδευσης από την αστικοποιημένη Δεξιά της μεταπολίτευσης, η οποία βρισκόταν υπό την ευρωπαϊκή επιρροή, τροποποίησε τα χαρακτηριστικά του τότε συστήματος εκπαίδευσης στην Ελλάδα και «καθιέρωσε ένα εναλλακτικό σχολικό δίκτυο Γενικής και Τεχνικής Εκπαίδευσης». (Η Καθημερινή, 28-01-1976)

Η κυβέρνηση, σύμφωνα με την ιδεολογία της και αναγνωρίζοντας την ιστορική αναγκαιότητα, πήρε την απόφαση να εισαγάγει εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ωστόσο, επέδειξε ανησυχία, όταν επρόκειτο να εφαρμοστεί αυτή η μεταρρύθμιση. Το υπό εξέταση ζήτημα δεν είναι απλώς εκπαιδευτικό, αλλά μάλλον βαθιά ριζωμένο στην πολιτική. Η Ο.Λ.Μ.Ε., στο Δελτίο της (τόμος 472, Νοέμβριος 1977), τονίζει τη σύγχυση που προκύπτει όταν η ελεύθερη και δημιουργική διδασκαλία συνδέεται λανθασμένα με την πολιτική και τον κομματισμό. Τονίζει τη σημασία του να επιτρέπεται στους μαθητές να εκφράζονται ελεύθερα στην τάξη, ενώ η πολιτικά

ανίσχυρη εξουσία επιδιώκει να διαμορφώσει τους μαθητές σε παθητικά άτομα που δεν έχουν κριτική σκέψη και γνώση (Βέλιος, 1979). Η Ο.Λ.Μ.Ε. εκφράζει ανησυχία για την πιθανή αντιμεταρρύθμιση που αποτελεί απειλή για την πρόοδο που σημειώνεται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επιπλέον, η Ο.Λ.Μ.Ε. εκφράζει την απογοήτευσή της για τις ενέργειες και τις αδράνειες της διοίκησης, που εμποδίζουν την επιτυχή εφαρμογή της μεταρρύθμισης (Τα Νέα, 21-11-1978).

Για την αποτροπή ενδεχόμενης κατάργησης των Πανελληνίων, η Ο.Λ.Μ.Ε. προτείνει την εφαρμογή πολλών βελτιώσεων. Μια πρόταση είναι να καταργηθούν οι εξετάσεις στη 2η λυκείου και να διατηρηθούν μόνο στην 3η χρονιά. Επιπλέον, η Ο.Λ.Μ.Ε. συνηγορεί υπέρ της ίδρυσης τεχνικών λυκείων, που να είναι εφάμιλλη των γενικών λυκείων, προσφέροντας κορυφαία εκπαίδευση και κατάρτιση. Το σύστημα βαθμολόγησης και ταξινόμησης για τα σχολεία όφειλε, σύμφωνα με την Ο.Λ.Μ.Ε., να σχεδιαστεί με τρόπο που να επιτρέπει στα άτομα να επιλέγουν ελεύθερα την πορεία τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αντί να περιορίζονται από υποχρεωτικές διαδρομές. Αυτή η προσέγγιση γίνεται ακόμη πιο κρίσιμη καθώς ο αριθμός των αιτούντων και το εύρος των σχολών που μπορούν να εισαχθούν για να συνεχίσουν να αυξάνονται (Αντωνόπουλος & Μεγγρέλης, 1981).

Στο άρθρο της, η συντάκτρια Μ. Ηλιού τάχθηκε υπέρ της ίσης πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ανεξαρτήτως ακαδημαϊκών επιδόσεων ή ηλικίας. Είναι ζωτικής σημασίας για τους υπεύθυνους για το σχεδιασμό συστημάτων εισαγωγής στα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης να αντιμετωπίσουν τις ανισότητες με βάση τη γεωγραφία και να προωθήσουν την ισότητα των φύλων. Με την προώθηση της συνεργασίας και τη συμμετοχή της κοινότητας, οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις θα μπορούσαν να εφαρμοστούν πιο αποτελεσματικά. Η Διεθνής Διάσκεψη της UNESCO το 1977 τόνισε ότι η διαδικασία ανάπτυξης εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων αντανακλούσε τη δημοκρατική φύση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι οι λύσεις από άλλες χώρες ενδέχεται να μην επιλύουν εύκολα εθνικά ζητήματα. Ωστόσο, θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως πολύτιμοι γνωστικοί πόροι στην επιδίωξη του μετασχηματισμού του εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος (Ηλιού, 1980).

Η κυβέρνηση της Ν.Δ καταγγελλόταν από τα συνδικάτα των εκπαιδευτικών για την αντιληπτή έλλειψη πολιτικής αποφασιστικότητας και τη δειλία που επιδείχθηκε κατά την εφαρμογή της εκπαιδευτικής τους μεταρρύθμισης. Τα συνδικάτα περιέγραφαν τη μεταρρύθμιση ως ξεπερασμένη, ωστόσο απέτυχαν να προσφέρουν ουσιαστικές και εντελώς αντίθετες λύσεις (Χονδολίδου, 1987).

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Ι. Μαρκαντώνη, υπήρχε ένα σημαντικό ζήτημα στο χώρο της παιδαγωγικής επιστήμης. Παλαιότερα πίστευαν ότι το σχολείο ήταν ένας κοινωνικός θεσμός, αλλά κατά την εποχή εκείνη αναγνωρίστηκε ότι το σχολείο υπήρχε μέσα στην κοινωνία και η κοινωνία έπρεπε να υπάρχει και μέσα στο σχολείο. Το κράτος εφάρμοζε εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις χωρίς να κατανοεί πλήρως τους παράγοντες που διαμορφώνουν την προσωπικότητα ενός ατόμου. όπως ανέφερε ο καθηγητής Ι. Μαρκαντώνης, «αντί να επικεντρωνόμαστε αποκλειστικά στην επίτευξη επιτυχίας, ο απώτερος στόχος θα πρέπει να είναι η προώθηση της ευτυχίας» (Αντωνόπουλος & Μεγγρέλης, 1981).

Κατά τη δεκαετία του 1970, η ζήτηση της αγοράς για επιστήμονες στην Ελλάδα δεν μπορούσε να καλυφθεί επαρκώς από την παραγωγή επιστημόνων, καθιστώντας την εκπαίδευση ασύμφορη επένδυση. Κατά συνέπεια, υπάρχει ανάγκη για ορθολογική λειτουργία των Α.Ε.Ι. και περιορισμένο αριθμό εισακτέων. Ωστόσο, η αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος με αυστηρά μέτρα θα μπορούσε να έχει αρνητικές κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις. Είναι κρίσιμο να υπάρχει σχεδιασμός εκπαιδευτικής πολιτικής για να διασφαλιστεί η κατάλληλη διαδικασία επιλογής στα Α.Ε.Ι. Για να καλυφθεί η ζήτηση για ειδικευμένο και ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, πρέπει να εφαρμοστούν μέτρα, όπως ο επαγγελματικός προσανατολισμός των μαθητών, η εξειδίκευση και ένα πιο αυστηρό σύστημα εξετάσεων. (Αντωνόπουλος & Μεγγρέλης, 1981).

Η πρόσβαση στην απασχόληση υποστηρίζεται και παρεμποδίζεται από το εκπαιδευτικό σύστημα. Πρωταρχικός σκοπός του θα πρέπει να είναι να εξοπλίζει τα άτομα με τις απαραίτητες δεξιότητες και γνώσεις για τις επαγγελματικές και κοινωνικές τους προσπάθειες. Αυτή η προοπτική είναι στενά συνδεδεμένη με την πολιτική αναδιοργάνωση του τρόπου με τον οποίο οι πολίτες αποκτούν και χρησιμοποιούν τις ικανότητές τους. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι υπάρχουν διαφορές μεταξύ Δυτικών και Ελλήνων φορέων πολιτικής όσον αφορά την εκπαίδευση, αλλά αυτές οι

αποκλίσεις βασίζονται σε εκτιμήσεις κόστους-αποτελεσματικότητας και όχι σε ιδεολογικές προτιμήσεις (Μητραλιάς, 1979).

Στα άρθρα της «Economic Post» εκφράζονται σκέψεις για την εκπαίδευση και την παραεκπαίδευση, καθώς και την έννοια της δωρεάν εκπαίδευσης που υποτίθεται ότι είναι εγγυημένη. Η έλλειψη επαγγελματικού προσανατολισμού στα σχολεία αφήνει τα νεαρά άτομα χωρίς ιδέα για το ποιο δρόμο να ακολουθήσουν. Οι περισσότεροι μαθητές γίνονται δεκτοί σε γενικά λύκεια, αλλά δεν μπορούν να εισαχθούν σε Α.Ε.Ι. λόγω των πανελληνίων εξετάσεων. Από την άλλη, όσοι φοιτούν σε τεχνικά λύκεια αντιμετωπίζουν περιορισμένες ευκαιρίες εισαγωγής. (Πηγή: Economic Post, 21-12-1978)

Στην ανάλυσή του για τη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, ο εκπρόσωπος του Ο.Ο.Σ.Α Κ. Σουμελής συζητά την εφαρμογή νέων μεθόδων επιλογής. Σύμφωνα με το προηγούμενο σύστημα, η πλειονότητα της φθοράς των μαθητών συνέβαινε στο γυμνάσιο, λόγω μιας έμμεσης διαδικασίας επιλογής. Παραδόξως, υπήρξε μικρή έως καθόλου αντίδραση εναντίον αυτής της μεθόδου επιλογής μαθητών, παρά το γεγονός ότι οι αντιδράσεις πυροδοτούνται συνήθως από μεθόδους άμεσης επιλογής. Οι εισαγωγικές εξετάσεις για τα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ειδικότερα για τα Α.Ε.Ι. αποτέλεσαν ιστορικά πηγές διαφωνιών και συγκρούσεων. Κατά τη σύγκριση των αριθμών εγγραφών μεταξύ λυκείων και του παλιού λυκειακού συστήματος, παρατηρείται σημαντική αύξηση των μαθητών γυμνασίου. Αυτή η αύξηση των εγγραφών έχει επιπτώσεις και στην εισαγωγή στα Α.Ε.Ι. (Σουμελής, 1978).

Ο εκπρόσωπος του Ο.Ο.Σ.Α. εξέφρασε την αποδοκιμασία του για την εκπαιδευτική πολιτική της Ν.Δ., σημειώνοντας ότι δεν τηρεί τα διεθνή πρότυπα εκπαίδευσης. Ο Κ. Σουμελής εντοπίζει αρκετές βασικές αρχές που θα πρέπει να καθοδηγούν την καθιέρωση ενός συστήματος επιλογής, όπως η αξιοκρατία (με χρήση δίκαιων και αμερόληπτων κριτηρίων), η ευελιξία, το κόστος-αποτελεσματικότητα (λαμβάνοντας υπόψη τόσο την επιχειρησιακή τα έξοδα και η οικονομική επιβάρυνση των οικογενειών), η απλότητα και η κοινωνική δικαιοσύνη (εξασφάλιση ίσων ευκαιριών για όλα τα παιδιά). (Σουμελής, 1978).

2.7 Η μετά τη μεταρρύθμιση εποχή

Αριστερά, εκπαιδευτικά ιδρύματα, μαθητές και φοιτητές ανέστειλαν επιτυχώς τους κυβερνητικούς σχεδιασμούς της Ν.Δ., με αποτέλεσμα την αναβολή τους. Η ενοποίηση της εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας οδήγησε στη δημιουργία ενός νέου εργατικού δυναμικού επικεντρωμένου στις τεχνικές δεξιότητες. Ωστόσο, η ποιότητα και η κοινωνική αντίληψη της τεχνικής εκπαίδευσης και των συναφών επαγγελματιών παρέμεινε αμετάβλητη. Η κυβέρνηση δεν κατέβαλε καμία προσπάθεια να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας ή να αντιμετωπίσει τα δομικά ζητήματα μέσα στην κοινωνία. Παρά τις προσπάθειες ενθάρρυνσης των μαθητών να ακολουθήσουν την τεχνική εκπαίδευση, ο στόχος της δημιουργίας επαρκούς τεχνικού εργατικού δυναμικού παρέμεινε ανεκπλήρωτος (Κόκκος, 1982).

Υπήρχαν ανησυχίες σχετικά με τη σύνθεση των σχολείων και τον σκοπό τους, καθώς και τη σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης και της οικονομικής στρατηγικής του έθνους. Το εκπαιδευτικό σύστημα αντιμετώπισε κρίση ως προς την οργάνωση και τη λειτουργία του. Η ένταξη των Λυκείων στο υποχρεωτικό εννεαετές εκπαιδευτικό πρόγραμμα έγινε χωρίς την απαιτούμενη επαναξιολόγηση των προγραμμάτων σπουδών τους ή ευθυγράμμιση με τους νέους στόχους τους. Η έμφαση στις εξετάσεις στρεβλώνει σε μεγάλο βαθμό τη λειτουργία των λυκείων. Η αναποτελεσματικότητα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είχε αρνητικό αντίκτυπο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Τερζής, 2007).

Η εκπαιδευτική πολιτική που εφάρμοσε η Ν.Δ., με επίκεντρο τον εκσυγχρονισμό, έθεσε τις βάσεις για την εκπαιδευτική πολιτική που υιοθέτησε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στη δεκαετία του 1980. Η εκπαιδευτική πολιτική του ΠΑ.ΣΟ.Κ. είχε στόχο να διορθώσει ορισμένες πτυχές της μεταρρύθμισης του 1976 και να προωθήσει περαιτέρω τον εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης, που είχε ξεκινήσει εκείνη την περίοδο. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. επέκρινε το κόμμα της ΝΔ για το ξεπερασμένο πρόγραμμα σπουδών και την φθίνουσα ποιότητα της εκπαίδευσης. (Χαραλάμπους, 2007).

Μετά από παρεμβάσεις της ΝΔ και του ΠΑ.ΣΟ.Κ., το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα μετασχηματίστηκε, έγινε πιο σύγχρονο στη δομή και λειτουργία του, αλλά και πιο ανοιχτό σε εξωτερικές επιρροές και ευπροσάρμοστο στις αλλαγές σε σχέση με την προμεταπολιτευτική εποχή (Χαραλάμπους, 2007). Συγκεκριμένα, η ελληνική

εκπαιδευτική πολιτική καταδεικνύει συναίνεση μεταξύ των κοινοβουλευτικών πολιτικών κομμάτων, όπως αποδεικνύεται από τη συνέχεια των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και μια σαφή προσπάθεια εκσυγχρονισμού και ευθυγράμμισης με τα ευρωπαϊκά πρότυπα (Χαραλάμπους, 2007).

Κεφάλαιο 3: Εκπαιδευτική πολιτική κατά τη δεκαετία του 1980

Μετά από τις εκλογές το 1974, η νικητήρια κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, έκανε την πρώτη μεταπολιτευτική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η οποία αξίζει να αναφερθεί, καθώς αποτέλεσε ένα σκαλοπάτι για τις επόμενες εκπαιδευτικές αλλαγές στην δεκαετία του 1980. Το 1976 κατατέθηκε στη Βουλή των Ελλήνων το σχέδιο νόμου που είχε ως στόχο τον εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης. Ο Υπουργός Παιδείας Γεώργιος Ράλλης, το 1976, νομοθέτησε την καθιέρωση της Δημοτικής Γλώσσας ως επίσημης γλώσσας του ελληνικού κράτους, με τον νόμο «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως». (Αλεξανδρής, 2007).

Σε αυτό το σημείο αξίζει να γίνει αναφορά σε ένα σημαντικό πολιτικό γεγονός, που επηρέασε καθοριστικά την πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας. Σύμφωνα με τον Αλεξανδρή (2007), τον Μάιο του 1979 η Ελλάδα συνυπόγραψε τη Συνθήκη Προσχώρησης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (Ε.Ο.Κ.), γεγονός που επηρέασε τη χώρα σε όλους τους τομείς (οικονομικό, πολιτικό, εκπαιδευτικό κ.λ.π.). Το Μάιο του 1980 ορίστηκε ως Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας ο Κωνσταντίνος Καραμανλής. Η Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.) υπηρέτησε ως κυβέρνηση από το 1974 ως το 1980 με πρωθυπουργό τον ιδρυτή της Κ. Καραμανλή. (Αλεξανδρής, 2007).

3.1. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και οι θεσμοί στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1980

Κατά τη δεκαετία του 1980, η εκπαιδευτική πολιτική και η μεταρρύθμιση έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση διαφόρων πτυχών της εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, η επίσημη ελληνική γλώσσα καθιερώθηκε ως Δημοτική Γλώσσα και η εφαρμογή του μονοτονικού συστήματος τέθηκε σε ισχύ με Προεδρικό Διάταγμα το 1982. Επιπλέον, εκδόθηκαν νέα βιβλία για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένων των Νηπιαγωγείων και των Δημοτικών Σχολείων. Για να εξασφαλιστεί η ποιότητα, εισήχθησαν αξιολογήσεις εκπαιδευτικών, που οδήγησαν στην εξάλειψη των Γενικών Διευθυντών και των εποπτών της Δημόσιας Εκπαίδευσης. Επίσης, καθιερώθηκε ο θεσμός της ενισχυτικής διδασκαλίας, όπως περιγράφεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως του 1982. (Αλεξανδρής, 2007).

Οι διατάξεις του Ν. 1566/1985 που αφορούν την οργάνωση και λειτουργία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης εξακολουθούν να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στο σύστημα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ακόμη και σήμερα. Ο Χαραλάμπους (2018) εκτιμά ότι αυτές οι διατάξεις επέτρεψαν στο εκπαιδευτικό σύστημα του δημόσιου τομέα να απελευθερωθεί από την προηγούμενη κατάσταση στασιμότητας και να λειτουργήσει ως καταλύτης για το μέλλον της ελληνικής εκπαίδευσης. (Χαραλάμπους, 2018).

Συμπεράσματα

Μετά τις εκλογές του 1963, η Ένωση Κέντρου, με ηγέτη τον Γεώργιο Παπανδρέου, ανέλαβε την εξουσία στην Ελλάδα και επικεντρώθηκε στη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος. Προκλήσεις όπως η αντίδραση της αντιπολίτευσης και η πολιτική αντιπαράθεση διαμόρφωσαν το περιβάλλον. Παρά την προσπάθειά τους, η παραίτηση της κυβέρνησης το 1965 ανέστειλε την υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων, αφήνοντας ανοιχτό το ερώτημα για το μέλλον της εκπαιδευτικής πολιτικής στη χώρα. Παρ' όλες τις προσπάθειες, η περίοδος αυτή αντιπροσώπευσε μια φάση σημαντικών αλλαγών και προκλήσεων στον τομέα της εκπαίδευσης.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 σηματοδοτεί ένα σημαντικό ορόσημο στην ιστορία της εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Μέσω του νόμου 4379/64, εισήχθησαν ουσιαστικές αλλαγές σε όλα τα επίπεδα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, με στόχο την προώθηση της δικαιοσύνης, της ισότητας και του δημοκρατικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης. Μέσα από τις νέες διατάξεις, οι μαθητές είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν ανάμεσα στη γενική και την τεχνική εκπαίδευση, ενώ επίσης εξασφαλιζόνταν η δωρεάν εκπαίδευση και η προώθηση της εκπαιδευτικής ποιότητας μέσω της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών και της επίβλεψης της σχολικής λειτουργίας. Με τις αλλαγές αυτές, η εκπαίδευση άνοιξε νέους ορίζοντες για την ανάπτυξη της κοινωνίας και την εξέλιξή της προς μια πιο δημοκρατική και ισότιμη κατεύθυνση. Συνολικά, η μεταρρύθμιση αυτή αποτελεί μία σημαντική αρωγή στην πορεία της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, αντικατοπτρίζοντας τις κοινωνικές και πολιτικές ανάγκες της εποχής της και προωθώντας την πρόοδο και την ευημερία της χώρας.

Η περίοδος από το 1964 έως το 1965 αποτέλεσε σημαντική φάση στη συζήτηση για την εκπαίδευση στην Ελλάδα. Ο τύπος και ειδικοί συνέβαλαν με άρθρα και απόψεις στη στήλες των εφημερίδων. Προτάσεις για μεταρρυθμίσεις στη διαδικασία εισαγωγής στα πανεπιστήμια προκάλεσαν συζητήσεις, με ορισμένους να υποστηρίζουν την επιστημονική κατάρτιση και άλλους να εστιάζουν στις κοινωνικές ανάγκες. Το κλειδί της επίλυσης ήταν η βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης, ενώ η προσαρμογή στις κοινωνικές αλλαγές αποτελούσε πρόκληση. Συνολικά, αυτή η

περίοδος αντικατοπτρίζει την προσπάθεια να βελτιωθεί η εκπαιδευτική διαδικασία για το κοινό καλό.

Η περίοδος των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων του 1964 στην Ελλάδα έφερε έντονες αντιδράσεις και διχασμό. Παρά την επικριτική στάση ορισμένων τομέων, ο Ε. Παπανούτσος προσπάθησε να διασφαλίσει τη σύμφωνη γνώμη για τις αλλαγές στην εκπαίδευση. Παρ' όλες τις προσπάθειές του, η πτώση της κυβέρνησης το 1965 και η έλευση της δικτατορίας το 1967 ανέτρεψαν το προηγούμενο πλαίσιο μεταρρυθμίσεων. Το καθεστώς της δικτατορίας αναστάτωσε το εκπαιδευτικό σύστημα, θέτοντας υπό αμφισβήτηση την αξιοπιστία του και πυροδοτώντας μια κρίση αξιών στην κοινωνία. Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, παρά τις προσπάθειες, δεν κατόρθωσαν να εδραιώσουν τις αλλαγές που επιδιώκονταν, αφήνοντας την εκπαιδευτική κοινότητα σε αβεβαιότητα και ανασφάλεια.

Κατά τη μεταρρύθμιση του 1976 προέκυψαν σχετικές εξελίξεις στο χώρο της εκπαίδευσης, ιδιαίτερα στη δομή των Πανελληνίων εξετάσεων, που εξέθεσαν τη φθορά του εξεταστικού συστήματος. Ένα αξιοσημείωτο περιστατικό, γνωστό ως «σκάνδαλο των εξετάσεων», αφορούσε το παράνομο εμπόριο θεμάτων των εξετάσεων, εμπλέκοντας φροντιστές από τη Θεσσαλονίκη και άτομα που συνδέονται με το Υπουργείο Παιδείας. Αυτό το γεγονός συγκέντρωσε σημαντική προσοχή των μέσων ενημέρωσης και αιχμαλώτισε την ανησυχία του κοινού, ενώ στελέχη του υπουργείου προσπάθησαν να μειώσουν τη σημασία του.

Η ανταπόκριση στη μεταρρύθμιση των Πανελλαδικών Εξετάσεων το 1976 προκάλεσε πιο έντονες αντιδράσεις σε σύγκριση με το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο. Αυτή η αντίδραση δεν περιορίστηκε σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα, αλλά προήλθε από διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών, των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και του ευρύτερου κοινού. Ο λόγος για την τόσο έντονη αντίθεση μπορεί να αποδοθεί στη σημαντική απομάκρυνση από το προηγούμενο σύστημα, καθώς το νέο εφαρμόστηκε με προεδρικό διάταγμα χωρίς την απαραίτητη νομοθετική έγκριση. Αυτή η απότομη αλλαγή έχει οδηγήσει σε εκτεταμένη δυσaráεσκεια, καθώς επηρεάζει άμεσα και αρνητικά όλα τα εμπλεκόμενα μέρη.

Η αριστερά, καθιερωμένη πλέον ως κοινοβουλευτικό κόμμα, είχε έντονη αντίδραση στην καθιέρωση του θεσμού των Πανελληνίων. Αντιτάχθηκαν στις εξετάσεις τόσο για

ιδεολογικούς όσο και για πρακτικούς λόγους. Ήταν φυσικό η αριστερά να μην υποστηρίξει τα νομοσχέδια της δεξιάς, ειδικά όταν αυτά παραβιάζουν το συνταγματικό δικαίωμα της δωρεάν εκπαίδευσης. Στα χρόνια που επιβάλλονταν οι Πανελλαδικές Εξετάσεις, η εκπαίδευση του ελληνικού πληθυσμού δεν ήταν πραγματικά προσβάσιμη χωρίς κόστος.

Η κυβέρνηση αντιμετώπισε αντιδράσεις όταν ασχολήθηκε με το θέμα της στελέχωσης των τεχνικών λυκείων, τόσο σε επίπεδο μαθητών όσο και σε επίπεδο διδασκόντων. Ως αποτέλεσμα, οι μαθητές συνωστίζονταν από τα γενικά σχολεία ενώ υπήρχε έλλειψη τεχνικού προσωπικού που απαιτείται από τις βιομηχανίες.

Η προσπάθεια της κυβέρνησης να εγγράψει μαθητές σε τεχνικές σχολές αντιμετώπισε πολλές προκλήσεις. Τα σχολεία ήταν ανεπαρκώς εξοπλισμένα για να φιλοξενήσουν σημαντικό αριθμό μαθητών και οι γονείς παρέμειναν δύσπιστοι σχετικά με τους στόχους και τη λειτουργία αυτών των ιδρυμάτων. Αντίθετα, ευνόησαν το γενικό λύκειο και αργότερα αναγκάστηκαν να αντιμετωπίσουν το εξεταστικό σύστημα, το οποίο υποχρέωνε όλους τους μαθητές να δίνουν εξετάσεις για να λάβουν απολυτήριο γυμνασίου, ανεξάρτητα από τις φιλοδοξίες τους για εγγραφή στο πανεπιστήμιο.

Προκειμένου να διασφαλιστούν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα για τους μαθητές και το εκπαιδευτικό σύστημα, είναι ζωτικής σημασίας οι υπεύθυνοι για τη σύνταξη των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων να προχωρήσουν σε μια συστηματική προσέγγιση. Τα ενδιαφέροντα των μαθητών και η σημασία της εκπαίδευσης ως θεμελιώδους θεσμού στην κοινωνία πρέπει να είναι πάντα στην πρώτη γραμμή του μυαλού τους. Εξετάζοντας διεξοδικά τις προηγούμενες μεταρρυθμίσεις, τόσο αυτές που εξετάστηκαν όσο και αυτές που εφαρμόστηκαν στην πραγματικότητα, γίνεται σαφές ότι η επιτυχία ή η αποτυχία μιας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από το ευρύτερο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής στο οποίο βρίσκεται. Η διαδικασία αντιμετώπισης εκπαιδευτικών ζητημάτων περιλαμβάνει μια συνολική εξέταση ολόκληρου του εκπαιδευτικού συστήματος, συμπεριλαμβανομένου του εντοπισμού και ανάλυσης των εκπαιδευτικών προβλημάτων, της ανάπτυξης ενός σχεδίου που προτείνει νέα μέτρα, της εφαρμογής αυτών των μέτρων και της επακόλουθης αξιολόγησης της αποτελεσματικότητάς τους. Με την υιοθέτηση αυτής της προσέγγισης, μπορούμε να αγωνιστούμε για βελτιωμένα εκπαιδευτικά αποτελέσματα που είναι αφθονότερα και υψηλότερης ποιότητας.

Βιβλιογραφία

- Αλεξανδρή, Α. (2007). Μεταπολίτευση και πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση (1974-2004). Στο Μ. Σακελλαρίου, Χ. Μαλτέζου, & Α. Δεσποτόπουλος, *Ελληνική Ιστορία: Από τη μετεμφυλιακή ανασυγκρότηση στη μεταπολίτευση* (σ. 314). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Ανδρέου, Α., & Παπακωνσταντίνου, Γ. (1994). Εξουσία & οργάνωση – διοίκηση του Εκπαιδευτικού συστήματος. Στο Α. Ανδρέου, *Ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης – Μια περιοδολόγηση*. Αθήνα: Λιβάνη.
- Αντωνόπουλος, Θ., & Μεγγρέλης, Ν. (1981). Πανελλήνιες εξετάσεις: Δικαίωση του θεσμού ή οικτρή αποτυχία;. *Τα Νέα*, 7.
- Βασιλού-Παπαγεωργίου, Β. (1990). *Ο ρόλος των συνδικαλιστικών οργανώσεων στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1976*. ΑΠΘ.
- Βέλιος, Α. (1979). Στην Ελλάδα προβλήματα με την κυβερνητική αντίληψη για την Παιδεία. *Το Βήμα*, 9.
- Βουγιούκας, Α. (1986). *Δοκίμια εκπαιδευτικού προβληματισμού*. Αθήνα: Φελέκης.
- Γέρου, Θ. (1986). *Βαθιές τομές στην Εκπαίδευση (1981- 1985)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γράβαρης, Δ. (2007). Η φυσιогνωμία της μεταπολιτευτικής περιόδου: το μεταρρυθμιστικό φαινόμενο. Στο Δ. Φ. Χαραλάμπους, *Μεταπολίτευση και εκπαιδευτική πολιτική παρελθόν – παρόν – μέλλον* (σς. 51-70). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δρεττάκης, Μ. (1976). Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση μετά το τριτάξιο γυμνάσιο. *Το Βήμα*, 2.
- Ευαγγελόπουλος, Σ. (1998). *Ελληνική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ζούλας, Α., & Ψαλτήρας, Κ. (1976). Η μεταρρύθμιση στην παιδεία εφαρμόζεται σε όλες τις βαθμίδες. *Η Καθημερινή*, 1.
- Ηλιού, Μ. (1980). Πραγματικότητες και οραματισμοί στην εκπαίδευση. *Το Βήμα*, 7.
- Ηλιού, Μ. (1984). *Εκπαιδευτική και Κοινωνική Δυναμική*. Πορεία.
- Κακριδής, Φ. (1986). *Όλοι οι άνθρωποι του Υπουργού*. Το Βήμα της Κυριακής.

- Καπετανάκης, Η. (1979). Υποταγή στα συμφέροντα των μονοπωλίων της Ε.Ο.Κ. *Ριζοσπάστης*, 7.
- Καραφύλλης, Α. Τ. (2002). *Νεοελληνική Εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*. Αθήνα: Κριτική.
- Κάτσικας, Χ., & Θεριανός, Κ. (2004). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Κόκκος, Α. (1982). Η «Στροφή» στην τεχνικο-επαγγελματική εκπαίδευση. Στο *Κριτική της εκπαιδευτικής πολιτικής 1974-1981* (σ. 55).
- Κόκκος, Α. (1982). Η στροφή στην τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση. Στο *Κέντρο Μεσογειακών Μελετών – Κέντρο Μελετών και Αυτομόρφωσης, Κριτική Εκπαιδευτικής Πολιτικής 1974-1981* (σσ. 39-61). Αθήνα.
- Κυπριανός, Π. (2004). *Συγκριτική ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Μητραλιάς, Γ. (1979). Μερικές σκέψεις με αφορμή το πρόσφατο σκάνδαλο στις εξετάσεις. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 17.
- Μητροσύλη Ε. (2013). «*Η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1964 στη Στοιχειώδη και Μέση Εκπαίδευση και η κριτική της ΕΔΑ*». Αθήνα.
- Μπαρά, Ι. (2021). *Η εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση κατά τη διάρκεια του 1980: διαδικασίες διαμόρφωσης, θεσμοί και εφαρμογή και κριτική προσέγγιση*. Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Μπονίδης, Κ. Θ. (2004). *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπουζάκης, Σ. (1999). *Γεώργιος Α. Παπανδρέου, 1888-1968, ο πολιτικός της παιδείας, τόμος Β*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκης, Σ. (2003). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821- 1998)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκης, Σ., Τζήκας, Χ., & Ανθόπουλος, Κ. (1998). *Η κατάρτιση των Δασκάλων–Διδασκαλισσών και των Νηπιαγωγών στην Ελλάδα: Η περίοδος των*

- Παιδαγωγικών Ακαδημιών και των Σχολών Νηπιαγωγών 1933–1990*. Αθήνα: Gutenberg.
- Παπάζογλου, Μ. (1979). Οι Πανελλήνιες εξετάσεις. *Τα Νέα*, 13.
- Σαλβάρας, Γ. (1984). *Τα νέα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία*. Επιστημονικό Βήμα της ΔΟΕ.
- Σβορώνος, Ν. (1988). Τάσεις και προοπτικές της σύγχρονης ιστοριογραφίας. *Σεμινάριο*, 9, σσ. 14-21.
- Σουμέλης, Κ. (1978). Η Παιδεία. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 16-17.
- Τερζής, Ν. (1993). *Εκπαιδευτική Πολιτική και Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Τερζής, Ν. (2007). Συναινετική εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης: γιατί και πώς;. Στο Δ. Φ. Χαραλάμπους, *Μεταπολίτευση και εκπαιδευτική πολιτική παρελθόν – παρόν – μέλλον* (σσ. 113-120). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τζαναβάρα, Χ., & Καπετανάκης, Η. (1978). Προκλητική η αδιαφορία της κυβέρνησης. *Ριζοσπάστης*, 3.
- Τότσκα, Β. (2010). *Το σύστημα εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση από το 1964 έως το 1997: ερμηνευτική και κριτική προσέγγιση*. ΑΠΘ.
- Φραγκουδάκη, Α. (1977). Το πρόβλημα της τεχνικής εκπαίδευσης: αναπτυξιακή λογική και ιδεολογίες. *Πολίτης*, 11, σ. 24.
- Χαραλάμπους, Δ. (2007). Μεταπολεμική και μεταπολιτευτική εκπαιδευτική πολιτική: από την ασυνέχεια στη συνέχεια. Στο Δ. Χαραλάμπους, *Μεταπολίτευση και εκπαιδευτική πολιτική παρελθόν – παρόν – μέλλον* (σσ. 121-145). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χαραλάμπους, Δ. (2011). Μεταπολιτευτική εκπαιδευτική πολιτική. Στο Σ. Μπουζάκης, *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης: όψεις και Απόψεις Τόμος Β' Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-2010* (σσ. 253-266). Αθήνα: Gutenberg.
- Χαραλάμπους, Δ. (2018). *Ancient History in the Modern Greek State: Curricula, Textbooks, Editorial Practices and Educational Policy*. ΑΠΘ.

- Χατζηστεφανίδης, Θ. Δ. (1990). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821 – 1986)*. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Χατζόπουλος, Α. (1976). Να μην αυξηθούν οι εισακτέοι στις Ανώτατες Σχολές. *Η Καθημερινή*, 5.
- Χοντολίδου, Ε. (1987). *Η συζήτηση για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1976 – 1981) – Κριτική και θέσεις των πολιτικών κομμάτων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εκπαιδευτικών*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Χοντολίδου, Ε. (1987). *Η συζήτηση για την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση (1976-1981). Κριτική και θέσεις των πολιτικών κομμάτων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εκπαιδευτικών*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Χουζούρη, Ε. (1976). Δύο χρόνια εκπαιδευτικής πολιτικής. Ο κατήφορος της κυβέρνησης. *Ριζοσπάστης*, 8.
- Ψαρρέας Α. (2022). *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964: Αφετηρίες, πρωταγωνιστές και προοπτικές*. Αθήνα.